

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

Bakalářské kombinované studium

2011 – 2012

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jana Zábranská

Ontogenetický vývoj řeči a komunikace

Praha 2012

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Hana Fleischmannová

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Combined Studies

2011 – 2012

BACHELOR THESIS

Jana Zábranská

Development of children speech and
communication

Praha 2012

The bachelor thesis work supervisor:

Mgr. Hana Fleischmannová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 18. 3. 2012

Jana Záborská

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat paní Mgr. Haně Fleischmannové, vedoucí mé bakalářské práce, za ochotu při odborném vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytla.

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá vývojem dětské řeči a komunikace v souvislostech prostředí předškolní výchovy a logopedické péče. Teoretická část je napsána na základě poznatků ze studia odborné literatury. Těžištěm praktické části jsou rozhovory a pozorování dětí v mateřské škole při běžné činnosti a během logopedických cvičení.

Klíčová pojmy:

Dítě, edukace, komunikace, komunikační kompetence, logopedická péče, mateřská škola, poruchy, prostředí, rodina, rozvoj, řeč, vnější faktory, vnitřní faktory, výchova, vývoj.

Annotation

The thesis deals with the development of children speech and communication in the context of the preschool education and speech therapy. The first theoretical part is based on the study of literature. The second practical part is focused on the development of children speech and communication and is based on the interviews and observations of children in nursery during regular activities and during logopaedic excersises.

Key words

Children, communication, communication skills, development, development, disturbances, education, education, environment, external factors, family, internal factors, nursery, speech, speech therapy.

OBSAH

ÚVOD	10
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 PŘEDBĚŽNÁ STADIA VÝVOJE ŘEČI	11
1.1 Období novorozeneckého křiku	11
1.2 Období žvatlání	12
1.3 Období rozumění	13
2 VLASTNÍ VÝVOJ ŘEČI	14
2.1 Období asociačně reprodukcí	16
2.2 Období logických pojmů	17
2.3 Období intelektualizace řeči	17
3 PORUCHY ONTOGENETICKÉHO VÝVOJE ŘEČI A KOMUNIKACE	18
3.1 Hledisko etiologické	18
3.2 Hledisko stupně	21
3.3 Hledisko průběhu vývoje řeči	22
3.4 Hledisko věku	24
4 JAZYKOVÉ ROVINY V ONTOGENEZI	25
4.1 MORFOLOGICKO-SYNTAKTICKÁ – gramatická rovina	25
4.2 LEXIKÁLNĚ-SÉMANTICKÁ – lexikální rovina	26
4.3 FONETICKO-FONOLOGICKÁ – zvuková rovina	28
4.4 PRAGMATICKÁ rovina	29
5 DĚTSKÁ KOMUNIKACE	30
6 VLIV PŘEDŠKOLNÍ EDUKACE NA VÝVOJ ŘEČI A KOMUNIKACE A SOCIÁLNÍ FAKTORY	37
PRAKTICKÁ ČÁST	41
7 Cíl průzkumu	41
7.1 Hypotéza, vymezení problému, metodologie výzkumného šetření	41
7.2 Charakteristika místa výzkumného šetření	42
7.3 Kazuistika č. 1 – Eliška K. (věk 5 let, 6 měsíců)	43
7.3.1 Anamnéza osobní, rodinná a sociální	43

7.3.2	Logopedický screening (září 2011)	43
7.3.3	Logopedická péče – průběh	43
7.3.4	Projev v mateřské škole při běžných aktivitách	44
7.3.5	Hodnocení a doporučení	44
7.4	Kazuistika č. 2 – Adéla Z. (věk 5 let, 2 měsíce)	46
7.4.1	Anamnéza osobní, rodinná a sociální	46
7.4.2	Logopedický screening (září 2011)	46
7.4.3	Logopedická péče – průběh	46
7.4.4	Projev v mateřské škole při běžných aktivitách	47
7.4.5	Hodnocení a doporučení	47
7.5	Kazuistika č. 3 – Eliška T. (věk 5 let, 9 měsíců)	49
7.5.1	Anamnéza osobní, rodinná a sociální	49
7.5.2	Logopedický screening (září 2011)	49
7.5.3	Logopedická péče – průběh	49
7.5.4	Projev v mateřské škole při běžných aktivitách	50
7.5.5	Hodnocení	50
7.6	Kazuistika č. 5 – David B. (věk 4 roky, 10 měsíců)	51
7.6.1	Anamnéza osobní, rodinná a sociální	51
7.6.2	Logopedický screening (září 2011)	51
7.6.3	Logopedická péče – průběh	52
7.6.4	Projev v mateřské škole při běžných aktivitách	52
7.6.5	Hodnocení	53
7.7	Kazuistika č. 4 – Eliška V. (věk 4 roky, 9 měsíců)	54
7.7.1	Anamnéza osobní, rodinná a sociální	54
7.7.2	Logopedický screening (září 2011)	54
7.7.3	Logopedická péče – průběh	54
7.7.4	Projev v mateřské škole při běžných aktivitách	58
7.7.5	Hodnocení	58
7.8	Kazuistika č. 6 – Terežka M. (věk 5 let, 8 měsíců)	59
7.8.1	Anamnéza osobní, rodinná a sociální	59
7.8.2	Logopedický screening (září 2011)	59
7.8.3	Logopedická péče – průběh	59

7.8.4	Projev v mateřské škole při běžných aktivitách.....	64
7.8.5	Hodnocení.....	65
7.9	Celkové hodnocení a porovnání sledovaných dětí	66
	ZÁVĚR.....	67
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ:.....	68
	SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ:.....	70
	SEZNAM TABULEK	71
	SEZNAM OBRÁZKŮ	71
	SEZNAM GRAFŮ	71
	SEZNAM PŘÍLOH	72
	PŘÍLOHY	

ÚVOD

V životě člověka má řeč a komunikace jako taková nezastupitelnou funkci. Je nejen prostředkem umožňujícím vzájemnou komunikaci mezi lidmi, ale zároveň také slouží k poznávání a myšlení, rozvíjení názorů a postojů, vyjadřování potřeb a představ. Z tohoto důvodu je nezbytně nutné znát a respektovat cíl vývoje řeči a komunikace. Tímto cílem je osvojení základů spisovného jazyka, nejprve způsobem napodobovacím, později hraje důležitou úlohu vedení dítěte k aktivnímu řečovému projevu, jeho podněcování, podpora a řízení. Na úspěšném dosažení cíle se podílí největší měrou sociální okolí a v průběhu předškolního věku dítěte má neodmyslitelný vliv mateřská škola, která se dle svých možností snaží dosáhnout stanoveného cíle prostřednictvím podnětných her a příkladným projevem. Předškolní období, tedy věk dítěte v rozmezí 3 – 6 let, je nejvhodnějším pro osvojení důležitých schopností a návyků z hlediska stimulování psychického vývoje. Toto období poskytuje možnost podchycení případných vývojových komplikací a odhalení opožděného či jinak narušeného vývoje řeči dítěte. Nezodpovědný přístup k rozvoji řeči může způsobit značné komplikace i zasáhnout vývoj celé osobnosti. Chybný jazykový a komunikační vzor vede k obtížně odstranitelným návykům v pozdějším období.

Součástí genetické výbavy člověka je i dispozice k nadání pro jazyk, který je třeba kultivací proměnit v ŘEČ. Řeč je schopnost, která člověku umožňuje vyjádřit pocity, nálady, postoje, myšlenky. Kvalita osvojení řeči záleží na mnoha oblastech. Jedním z hlavních faktorů je podnětné výchovné prostředí, kde dítě vyrůstá a žije. Dále to pak je INTELEKT, nenarušený centrální NERVOVÝ SYSTÉM, SLUCH a další. Dítě se tedy nerodí se schopností řeči, ale se schopností se řeči a komunikaci naučit. Kvalita řeči a komunikaci dítěte záleží především na jeho okolí, které svým působením výchovnými prostředky dává příklad dítěti. Rozvoj řeči je postupný vývoj schopnosti mluvit u malého dítěte.

TEORETICKÁ ČÁST

1 PŘEDBĚŽNÁ STADIA VÝVOJE ŘEČI

1.1 Období novorozeneckého křiku

První hlasový projev, dětský křik je pláč při příchodu na svět. Tento křik novorozence je reakcí organismu na samostatné dýchání plícemi. V prvních dnech života jde spíš o neurčitý reflexní křik, který nemusí znamenat, že by dítěti něco scházelo, je to spíše příprava na budoucí používání hlasu při řeči. Křikem se dítě učí pracovat s dechem a využívat ho. Některé děti jsou hlasově více aktivní než jiné. Tedy již v tomto prvním období jsou mezi dětmi velké rozdíly. *„Nervová ústředí ... ovládají základní životně důležité činnosti, k nimž patří i dýchání. Začátky řeči u člověka tkví v hlasových projevech. Prvním takovým projevem je křik novorozence, což je reflexní děj, spojený s plicním dýcháním navozeným po narození.“* (Sovák, 1978, s. 179)

„K obranným dýchacím reflexům patří i zvuky provázející kašel; stejným obranným významem a stejným fyziologickým mechanismem se vyznačuje tvrdý hlasový začátek. Sací a polykací reflexy jsou provázeny mlaskavými zvuky; ty setrvávají v některých primitivních jazycích jako součást mluvních soustav (tzv. mlasky – clics).“

„... začíná kojeneček projevovat pocity libosti, popř. nelibosti, a to modifikací hlasu (změnami intenzity a hlasovými začátky).“ (Sovák, 1978, s. 181)

Zhruba **v šestém týdnu** začne být křik výrazem nelibosti, nespokojenosti, signálem, že není vše v pořádku. Takový křik je energický a má tvrdý, ostrý hlasový začátek. Již v tomto období je do určité míry možné odvodit z křiku fyzický či psychický stav dítěte a je nutné věnovat stavu dítěte patřičnou pozornost, při přetrvávajícím křiku může dojít i k poškození hlasivek. Měkký hlasový začátek vyjadřuje

spíše spokojenost, dává najevo příjemné pocity, někdy je označován jako broukání, nebo žvatlání. Žvatlání je zprvu pudové a později přechází ve žvatlání napodobovací.

„Počáteční křik, broukání a výrazy libosti nebo nelibosti a ještě i tzv. pudové žvatlání a s ním primární artikulační okruh jsou vesměs projevy nižší nervové činnosti a přechodných forem. V dalším průběhu vývoje se v řeči objevují už náznaky vyšší nervové činnosti...“ (Sovák, 1978, s. 247)

1.2 Období žvatlání

Čáda období žvatlání rozděluje na dvě etapy. Pudové a napodobovací žvatlání.

Pudové období začíná kolem 3. měsíce života dítěte. Tímto obdobím prochází i děti hluché. Dítě vyluzuje zvuky, které jsou tvořeny rty (retnice P, B, M, T) nebo měkkým patrem a kořenem jazyka. Nejčastější kombinací hlásek je A a tím zvuky připomínají slabiky. Slyšíme pak „slova“ mama, papa, tata. Nelze je však ještě hodnotit z hlediska mateřského jazyka. Ve většině jazyků byly tyto zvuky přijaty pro označení maminky a tatínka, jelikož rodiče netrpělivě čekají, až dítě začne mluvit.

Období napodobování zvuků začíná kolem 6. – 8. měsíce života dítěte. Zvuky jsou relativně podobné mateřskému jazyku. V této době se do vývoje řeči zapojuje sluch a zrak. Dítě tak začíná navazovat kontakt se svým okolím, napodobuje mimiku, melodii a rytmus řeči. Melodii řeči dítě vyjadřuje své pocity a přání velmi přesně a dokáže projevit nadšení prostřednictvím radostných gest doprovázených „kladnými“ zvuky. Právě v tomto období se začínají projevovat sluchové vady. *„Je zřejmé, že napodobovací reflexy jsou velkou hybnou silou ve výchově vůbec, nejen ve výchově řeči... Napodobování ve vývoji řeči je důležitým činitelem už od časného věku dítěte.“ (Sovák, 1978, s. 244, 245)*

1.3 Období rozumění

Poslední období předcházející vlastnímu vývoji řeči **začíná kolem 9. – 10. měsíce života dítěte**. Dítě si začíná spojovat předměty a situace s konkrétními slovy a reaguje na zvuky slov, které postupně získávají svůj význam. Někdy je toto období nazýváno „komunikační gesty“. Typické pro toto období je spojení slova s činem, gestem a případně i reakce na otázky: Pací, paci! Jak jsi velký? Kde je máma? Důkazem, že dítě reaguje spíše na melodii věty než na její obsah, je fakt, že ukáže stejně vysoko na otázku: Jak jsi velký? i Jak jsi malý?

Pokud dítě v tomto období dokáže slovo říci, jedná se jen o **ECHOLALII**, tedy opakování slova bez pochopení jeho významu.

*„Některé slabomyslné děti dokážou velmi přesně napodobovat činnosti a z řeči zvláště melodii i artikulační sledy. Jde tu o **echolálii** bez pochopení obsahu.“ (Sovák, 1978, s. 244)*

„Výslovnost se zpřesňuje diferenciací, tj. utlumováním těch dílčích pohybů, které k dosažení akustického efektu nejsou potřebné, ...na tomto stupni ani napodobení složitých zvuků nemůže být docela přesné. Dítě napodobuje to, co působí jako nejsilnější podnět: někdy je to první slabika, jindy vyznívající podnět ze slabiky poslední.“ (Sovák, 1978, s. 249)

2 VLASTNÍ VÝVOJ ŘEČI

Na správný vývoj řeči dítěte mají vliv vnitřní faktory ovlivňující korektní vývoj zraku a sluchu, nesmí být poškozené mluvní orgány a centrální nervová soustava. Další podmínkou je celkově dobrý fyzický i psychický stav a intelekt odpovídající věku dítěte. *„Vývoj řeči u dítěte neprobíhá jako samostatný proces, ale je ovlivňován vývojem sensorického vnímání, motoriky, myšlení a také jeho socializací. Vývoj řeči je složitý proces, který ovlivňují mnohé faktory, a to vnitřní i vnější.“* (Klenková, 2006, s. 63)

Výchova a vliv prostředí, přiměřené podněty a například vedení ke komunikaci jsou vnější faktory také výrazně ovlivňující vývoj řeči. Pokud by dítě žilo v nepodnětném, nekomunikativním prostředí bez řečové stimulace, řeč by se nerozvíjela i přes to, že ostatní vrozené předpoklady a nadání pro řeč by byly v pořádku.

Definice lidské řeči jako sdělovacího procesu podle Sováka

(1978, s. 23 – 25)

„Lidská řeč je schopnost individua užívat sdělovacích prostředků (výrazových) za účelem sociální interakce.“

K tomu následuje vymezení jednotlivých pojmů uvedené definice:

„Řeč jako specificky lidská činnost

Výslovně uvádíme, že jde o lidskou řeč, o specificky lidské projevy a způsoby sociálních interakcí, na rozdíl od řeči zvířat, která je vývojově nižší a tím kvalitativně odlišná.

Schopnost řeči

Schopnost řeči je dána individuální výkonností nervového systému, orgánů smyslových i hybných a rozvíjením této výkonnosti v podmínkách společenského bytí, vlivem výchovy a učení, na podkladě vrozených dispozic. Je to schopnost jak individuální, tak i zároveň obecně lidská.

Sdělovací (výrazové) prostředky

Za sdělovací neboli výrazové prostředky pokládáme veškeré formy lidské signalizace, které se stávají nositelem informací. Rozeznáváme sdělovací prostředky slovní a neslovní. Slovní jsou buď mluvené, nebo psané. K neslovním patří posunky přirozené, popř. umělé, tj. konvencí vytvořené, dále mimika, gestikulace a vůbec projevy chování, vědomé či nevědomé, zaměřené na sociální prostředí, tzv. nonverbální komunikace. (Junová, 1974)

Užívání řeči

Výraz užívat zde znamená: přijímat, tj. vnímat, zpracovat, zapamatovat si a vybavovat informace; jde o funkci receptivní složky, především slyšení a vidění; vytvářet, tj. chápat a hodnotit informace, rozhodovat o způsobu reakce, což se děje ve složce centrální, vydávat signály, tj. výkon koordinovat a pak jej realizovat složkou expresivní.

Sociální charakter sdělování

Sociální interakce je vlastně účelem komunikace. Řeč od samého začátku svého vývoje fylogenetického i ontogenetického je společensky podmíněná a ve společenských podmínkách se udržuje i dále rozvíjí. Má tedy svou sociální determinaci (původ) i sociální dimenzi (rozsah).

(...)

Mluvou

rozumíme způsob, jak individuum užívá výrazových prostředků, vytvořených mluvními orgány. Je to činnost individuální a individuálně variabilní. Podléhá citovému rozpoložení (mluva vzrušená, klidná), náladám (mluva radostná, hněvivá apod.) a odpovídá osobním charakterovým rysům (mluva monotónní, vyrovnaná, strohá, teatrální apod.) Podléhá též napodobování, takže určité způsoby mluvy se objevují u celých skupin lidí, jež podléhají vlivu některých jedinců.

Mluvení

je aktuálně probíhající děj, jímž se mluva realizuje. Jde o výkon mluvidel, v nichž se vytvářejí určité sledy zvuků – hlásek. Výkon je koordinován nervovou činností a řízen, popř. vzbuzován činností duševní. Po stránce akustické je mluvení souborem velmi jemně diferencovaných zvuků, složených v jistém pořadí do pevných celků. V hlasitém mluvení se značnou měrou uplatňují hlasové modulace.“

Počátečním stádiem samotného vývoje řeči je období **emocionálně-volní** (Volo – chtít – přání). Jednoslabičná i víceslabičná slůvka plní funkci celých vět vyjadřujících pocit, přání, strach, údiv. Význam slova dokresluje intonace, mimika. Jedno konkrétní „slovo“ je spojeno pouze s konkrétní situací, věcí, nebo osobou. Snaha o vlastní projev i dosažení něčeho na základě biologických potřeb nutí dítě k pokusům o dorozumění se se svým okolím. Používáním prvních slov nezaniká ještě žvatlání z předcházejícího období a stále ještě přetrvává předverbálně-neverbální dorozumívání pomocí gest, pláče apod. Klenková (2006, s. 36) mluví o **egocentrickém stadiu** vývoje řeči v období mezi 1 ½ až 2 roky, kdy se ~~č~~ snaží napodobit dospělé, opakovat slova, která slyší a „*objevuje mluvení jako činnost*“.

„Když dítě řekne nějaké slovo z vlastního popudu, spojuje s tím projev vůle. Dítě žádá si pojmenovaného předmětu. Dítě začínající mluvití užívá prvních slov hlavně, snad i výhradně jako projevů chtění, vůle. Jakmile praví z vlastního popudu (ne snad jen opakuje to po jiných) CHLÉB, dítě chleba chce. (cit. in Čáda, 1906)“ (Průcha, 2011, s. 10)

2.1 Období asociačně reprodukcí

Dítě v obdobných situacích reprodukuje jednoduché asociace. Na základě přenosu (transferu) může dítě jedním slovem nejprve pojmenovat konkrétní osobu, nebo jev ze svého okolí a zároveň označení přenést na další podobné věci, osoby či jevy. V tomto období je vývoj řeči na úrovni **první signální soustavy**.

2.2 Období logických pojmů

Je to věkové období dítěte **kolem třetího roku** života. Dítě začíná komunikovat ve 2 – 3 slovních větách, operuje s obecnými pojmy. Pro dítě je to náročné období. Překonává obtíže ve fonetické jazykové rovině, v gramatické i syntaktické. Je to období nejprudšího rozvoje slovní zásoby. Tříleté dítě má ve své slovní zásobě kolem 700 – 900 slov.

2.3 Období intelektualizace řeči

Začíná kolem čtvrtého roku života dítěte a přetrvává do dospělosti. Postupně se úroveň obsahové a zvukové stránky řeči obohacuje a zkvalitňuje. V tomto období dítě začíná rozlišovat pojmy konkrétní a abstraktní a začíná se plně zapojovat činnost **druhé signální soustavy**.

3 PORUCHY ONTOGENETICKÉHO VÝVOJE ŘEČI A KOMUNIKACE

Plynulost, správnost, hladký průběh ontogenetického vývoje řeči a komunikace ovlivňují faktory vnější a faktory vnitřní. **Vnitřními faktory** jsou myšleny vrozené schopnosti a předpoklady pro řeč. Důležitý je zdravý sluch a zrak, mluvní orgány, centrální nervová soustava, celkový psychický i fyzický stav a dostatečný intelekt. Mezi hlavní **vnější faktory**, které ovlivňují správný vývoj řeči, patří přiměřeně podnětné prostředí, jeho vliv a podpora v komunikaci.

Klenková (2006, s. 64) píše o současné používané terminologii, dle které se pro problematiku poruch vývoje řeči nejčastěji objevuje termín: **narušený vývoj řeči**, který „... *zastřešuje všechny skupiny poruch, se kterými se ve vývoji řeči setkáváme...*“ a dále uvádí: „*Narušený vývoj řeči, jako jedna z kategorií narušené komunikační schopnosti, je chápán široce kvůli množství příčin, které jej mohou způsobit, a bohatství symptomů, jimiž se projevuje.*“

Hlediska, podle kterých je narušený vývoj řeči členěn, popsal Sovák v Uvedení do logopedie (1978) a uvádí je mimo jiné Škodová v publikaci Klinická logopedie (2003), Klenková v publikaci Logopedie (2006):

- Hledisko etiologické
- Hledisko stupně
- Hledisko průběhu vývoje řeči
- Hledisko věku

3.1 Hledisko etiologické

Dle etiologického hlediska, jak již z názvu vyplývá, je narušený řečový vývoj výrazným příznakem jiné vývojové poruchy a není tedy samostatnou izolovanou poruchou ve vývoji, ale „pouze“ jedním z příznaků. Odborná terminologie používá souhrnné označení

„symptomatické poruchy řeči“, do kterých jsou řazeny určité typické primární příčiny způsobující symptomatické poruchy s typickými příznaky:

Škodová (2003, s. 387) uvádí následující:

- *„v důsledku vad a poruch sluchu bývají výrazně narušené modulační faktory a artikulace, u těžkých případů bývá postižena i obsahová stránka řeči;*
- *u mentální retardace je narušena zejména obsahová stránka řeči (malá slovní zásoba, obsahová chudost, převaha konkrétních slov apod.);*
- *u pervazivních poruch bývá malý zájem o komunikaci vůbec; jde o celkové selhávání ve všech komunikačních způsobech, tedy i v neverbální komunikaci;*
- *u DMO je těžce narušena motorická realizace hlásek, slabik nebo slov.“*

Děti s poruchami komunikace v důsledku **smyslových vad** jsou ovlivněny tím, zda se u nich jedná o vadu sluchu či zraku a zda jde o vadu vrozenou či získanou. (Pokud bychom mluvili o starších dětech a dospělých – dalším členěním by bylo, zda se jedná o získanou vadu prelingvální či postlingvální.) V tomto případě je tedy porucha vývoje komunikace symptomem sluchové, nebo zrakové vady, případně kombinací obou.

U dětí **s těžkým zrakovým postižením a nevidomých**, od narození nebo raného věku, bývá **vývoj řeči opožděn**. V případě, že se jedná o dítě zároveň i s mentálním postižením, jde o **vývoj řeči omezený**. *„Typickou symptomatickou poruchou řeči nevidomých dětí je verbalismus: nevidomí používají slova, u nichž nechápou přesně jejich smysl.“* (Klenková, 2006, s. 204)

Řeč dětí se sluchovým postižením zde podrobně neuvádím, jelikož se jedná o samo o sobě velmi rozsáhlé téma.

U osob s mentálním postižením je vývoj řeči a komunikační schopnost závislá na stupni postižení. Děti s **lehkou mentální retardací** (IQ 50 – 69) mívají počáteční vývoj opožděný jen mírně nebo i téměř v normě a správná a včasná diagnostika je klíčová pro logopedickou péči, u které je těžištěm zejména **„rozvíjení obsahové stránky řeči... Obsahová stránka řeči ale zůstává i v dospělosti chudší, často přetrvává i dyslalie.“** (Škodová, 2003, s. 397)

Děti se **středně těžkou mentální retardací** (IQ 35 – 49) mají řečový vývoj značně opožděný a jeho rozvoj může začínat *„až kolem šestého roku věku, ... Cílem péče však není dokonalé zvládnutí mluvené řeči ale **maximálně možný rozvoj všech komunikačních schopností a dovedností...“*** (Škodová, 2003, s. 397)

U dětí ale i dospělých s **těžkým a hlubokým stupněm mentální retardace** (IQ 20 – 34 a IQ pod 20) se příliš o komunikaci pomocí řeči mluvit nedá. *„Komunikace je pouze globální a je založena na vyjádření emocí... Osoby s těžkým a hlubokým stupněm mentální retardace se **obyčejně vůbec mluvit nenaučí.“*** (Škodová, 2003, s. 395-396)

Pervazivní vývojové poruchy je termín *„odrážející v sobě trvalost projevů, postižení vícerých psychických funkcí (na rozdíl od specifických vývojových poruch)...“* (Škodová, 2003, s. 410)

Pervazivní znamená pronikající – prostupující celou osobností dítěte. Jedná se o **autismus** (dětský, atypický) a **Aspergerův syndrom**, tyto poruchy brání v adaptaci na okolní prostředí a mají řadu typických specifik. Jednou ze zasažených oblastí je u dětí s AUTISMEM také řeč a komunikace. *„... **dítě často nemluví vůbec; kvalita komunikace je silně narušena, autistické dítě opakuje slova či věty, mluví stále o jedné věci, přítomny četné echolalie, chybí přátelská emoční reakce, chybí oční kontakt při komunikaci; pokud se dítě naučí mluvit, v řeči jsou typické nápadnosti, není schopno konvertovat“*** (Škodová, 2003, s. 411) – zatímco u dítě s ASPERGEROVÝM

SYNDROMEM „*Vývoj řeči nebývá opožděn, i když u dětí s Aspergerovým syndromem může být řeč lehce opožděna a jsou na ní patrné některé nápadnosti.*“ (Škodová, 2003, s. 415)

Oba dva typy zmíněných pervazivních poruch se zřetelně častěji vyskytují u chlapců než u dívek. Aspergerův syndrom je osmkrát a autismus pětkrát častěji diagnostikován u chlapců.

Poruchy komunikace **při tělesných postiženích** se objeví v důsledku „*vrozeného poškození centrální nervové soustavy (CNS), většinou dětské mozkové obrny (DMO).*“ (Škodová, 2003, s. 405)

Klenková (2006, s. 188) uvádí, že v případě lehčích forem DMO dochází k **opožděnému** vývoji řeči a v těžších případech DMO je řečový vývoj **omezený**. Komplikací při vývoji je také výskyt dalších poruch – může se přidružit porucha sluchu, epilepsie atd. „*U dětí s DMO jsou patrné odchylky ve vývoji řeči již v počátcích neverbálního (předverbálního) období. U kojence se projevují těžkosti při dýchání, sání. Pláč není pronikavý, je slabý. Zřídka dítě spokojeně brouká, chybí hra s končetinami, mluvidly, chybí pudové žvatlání.*“

3.2 Hledisko stupně

Rozsah poruchy ontogenetického vývoje řeči a komunikace, tedy hledisko stupně je v rozmezí začínajícím **malými odchylkami** oproti normě, až po nejvyšší stupeň, kdy jde o těžké narušení komunikačních schopností pomocí řeči. Nejtěžší stupeň narušeného vývoje řeči projevující se **úplnou nemluvností** je popisován u dětí s hlubokou mentální retardací a s poruchou Autistického syndromu. Nejedná se nikdy o „*úplnou němotu, postižený jedinec vydává určité zvuky s jistým subjektivním signálním významem, nejedná se však o skutečnou řeč.*“ (Klenková, 2006, s. 65)

3.3 Hledisko průběhu vývoje řeči

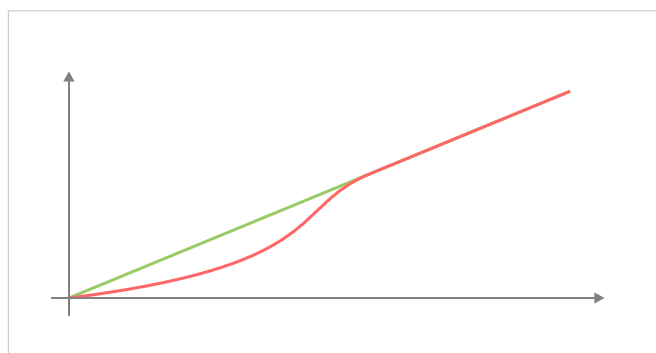
„Z hlediska průběhu vývoje řeči a v závislosti na něm i prognózy této poruchy zůstává pro naše účely stále nejpřehlednější **Sovákova** (1978, 1982) klasifikace.“ (Škodová, 2003, s. 92)

Sovák rozdělil hlediska průběhu vývoje řeči do čtyř kategorií:

1. Opožděný vývoj řeči
2. Omezený vývoj řeči
3. Přerušovaný vývoj řeči
4. Scestný (odchylný) vývoj řeči

Opožděný vývoj řeči spočívá v narušené obsahové a formální stránce řeči. Projevuje se ve všech jazykových rovinách, případně pouze v některé z nich. „Zpočátku je nejvíce narušena **obsahová stránka řeči...po jejím zlepšení pak jsou symptomy patrné více ve stránce **formální**...**“ (Škodová, 2003, s. 92)

Graf č. 1 Opožděný vývoj řeči

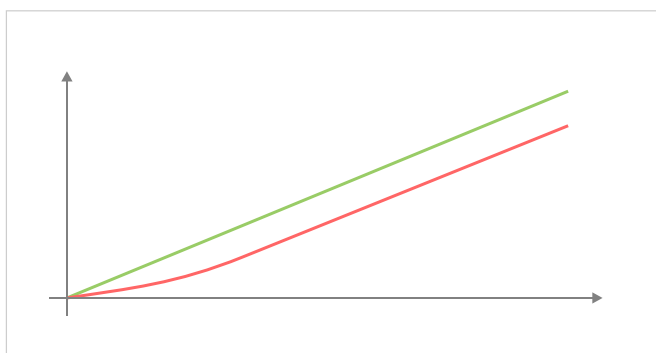

Zelená křivka ve všech grafech znázorňuje normu a červená zobrazuje jednotlivé typy vývoje.

Omezený vývoj řeči je výraznější než opožděný vývoj řeči a „*křivka vývoje řeči podle Sováka nedosáhne normy.*“ (Klenková, 2006, s. 65)

Škodová (2003, s. 93) k tomu ještě uvádí, že možnosti rozvoje řeči u dětí s mentální retardací závisí na stupni jejich intelektu.

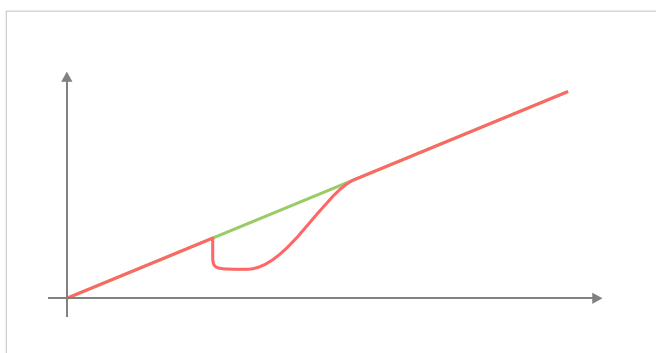
Graf č. 2 Omezený vývoj řeči

Přerušovaný vývoj řeči nastává „... *po úrazech, nádorových onemocněních mozku, vážných duševních onemocněních, těžkých psychických traumatech apod.*“ (Škodová, 2003, s. 93)

Klenková (2006, s. 65) považuje za podmínku dosažení normy příznivý stav dítěte po vyléčení, v případě dalšího nepříznivého vývoje jde následně o omezený vývoj.

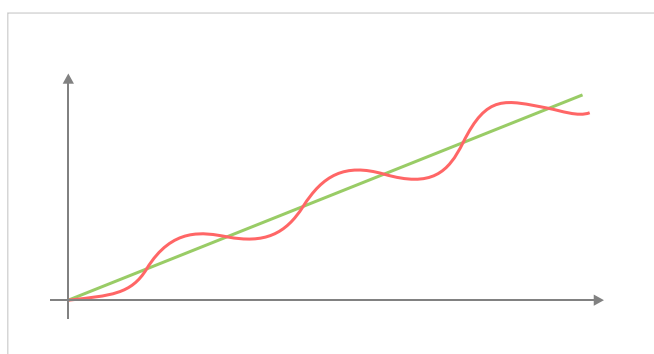
Graf č. 3 Přerušovaný vývoj řeči

Scestný (odchylný) vývoj řeči „... se projevuje odchylkou od normy jen některé z rovin řečového vývoje. To se týká zvláště vadné artikulace, jež provází vývojové orgánové anomálie...“ (Škodová, 2003, s. 93)

Klenková (2006, s. 65) popisuje křivku scestného vývoje „*jakoby se pohybovala okolo normy.*“

Graf č. 4 Scestný vývoj řeči

3.4 Hledisko věku

Hledisko věku je v literatuře autorkami (Škodová, Klenková) definováno opět podle Sováka (1978).

1. **Fyziologická nemluvnost** – trvá zhruba do ukončení prvního roku věku dítěte.
2. **Prodloužená fyziologická nemluvnost** – se může projevit v rozmezí druhého až třetího ukončení roku věku dítěte.
3. **Vývojová nemluvnost** – označována také jako **patologická** „... zahrnuje podle Lechty (1990) skutečné případy narušeného vývoje řeči.“ (Klenková, 2006, s. 66)

4 JAZYKOVÉ ROVINY V ONTOGENEZI

Jazykové roviny hodnotíme v rámci komunikačního procesu individua. Jazykové roviny se vyvíjejí během ontogeneze řeči a vzájemně se prolínají v kvalitativně vyšším procesu.

4.1 MORFOLOGICKO-SYNTAKTICKÁ – gramatická rovina

Gramatická rovina je složena dvěma částmi, **morfologie** – nauka o skloňování a časování, **syntax** – řečová nauka o větné skladbě a větné platnosti slov a jejich tvarů.

Tuto rovinu můžeme zkoumat až kolem 1. roku života, když první slova plní funkci vět. Slova vznikají opakováním slabiky a jsou prozatím neohebná, neskloňují se ani nečasují, většinou v prvním pádě a infinitivu.

Od 1,5 – 2 let věku dítě utváří věty dvouslovné. Nejdříve užívá podstatná jména a potom slovesa, mezi tím onomatopoická (zvukomalebná) citoslovce („ty ty“, „ko ko“, „ba ba“).

Mezi 2. – 3. rokem vytváří a používá přídavná jména a osobní zájmena, nejpozději používá číslovky, předložky, spojky. Ke konci 3. Roku věku začíná skloňovat a používat i množné číslo.

Ve 3. – 4. roku věku dítě používá souvětí, správné gramatické tvary se učí transferem (přenosem).

Po 4. roce by dítě mělo používat všechny slovní druhy. V tomto období se může jednat i o **fyziologický disgramatismus** (špatné koncovky).

„Gramatické struktury si dítě osvojuje analogicky, slova podobná mění podle jednoho vzoru, má zvláštní cit pro podobné gramatické situace, dokáže skloňovat i časovat slova, která slyší poprvé v životě. Protože ale skloňuje a časuje důsledně pravidelně, vznikají zpočátku i

směšné gramatické tvary... Gramatika jazyka se vyvíjí přibližně do pěti let, nedostatky po tomto období už signalizují potíže ve vývoji.“ (Kutálková, 2009, s. 42)

V případě nápadných, opakujících se závažných chyb a odchylek v této jazykové rovině po 4. roce života, může jít o narušený vývoj řeči.

4.2 LEXIKÁLNĚ-SÉMANTICKÁ – lexikální rovina

Lexikální rovina je složena z **lexika** což je slovní zásoba a **sémantická = sémant** znamená mluvní základ slova, pojmová stránka slova (mající svůj obsah). Slovní zásoba souvisí s vývojem, tvořením aktivní i pasivní slovní zásoby.

Okolo 10. měsíce, kdy dítě začíná řeči rozumět, se utváří začátky pasivní slovní zásoby. Kolem 1. roku je dítě aktivní, začíná si vytvářet a používat svůj slovník. Děti provázejí řeč motorikou i mimikou. První slova dítě chápe všeobecně **hypergeneralizace** – „haf“ je pes na obrázku, pejsek venku, v televizi, vše co je chlupaté a má čtyři nohy. Postupně dochází k hyperdiferenciaci – pod označením „táta“ vnímá pouze svého otce.

„Období otázek začne obvykle kolem třetího roku v době, kdy komunikační dovednosti dítěte už jsou poměrně dobré. Pokud se dítě neptá ani CO?, ani PROČ?, je třeba hledat příčinu, protože jde o vážnou okolnost, komplikující další vývoj řeči.“ (Kutálková, 2009, s. 45)

První věk otázek přichází zpravidla ale již v období **1,5. – 2. roku** věku dítě. Přičemž otázky, na které dítě žádá odpověď, jsou: **„Co je to? Kdo je to? Kde je to?“** Vzápětí následuje druhý věk otázek v období **3. roku** věku dítě. **„Proč?“**, případně **„Kdy?“**

Obvykle se uvádí takovýto rozsah slovní zásoby:

Tab. 1 Rozsah slovní zásoby

1 rok	5 – 7 slov
2 roky	200 slov
3 roky	1.000 slov

*„Slovní zásoba neroste nijak rovnoměrně. Zpočátku je obvykle ještě možné registrovat jednotlivá slova, ale brzy jich začne velmi rychle přibývat. Mohou se objevovat období, kdy se zdánlivě nic neděje, a najednou se začne slovní zásoba mimořádně rychle měnit... Je velký rozdíl mezi množstvím slov, kterým dítě rozumí, tedy mezi slovní **zásobou pasivní**, a mezi množstvím slov, která opravdu samo používá (slovní **zásoba aktivní**)... Obvykle se uvádí, že je nutné slovo slyšet asi 200krát...leckdy dítě zaslechne některé slovo pouze jednou a trvá někdy i dost dlouho, než se podaří...odstranit.“ (Kutálková, 2009, s. 39, 40)*

Koncem předškolního věku je dítě schopno spontánně mluvit o různých událostech z jeho života, správně plnit i delší a na pochopení složitější úkoly pouze na základě slovní komunikace, bez podložení hmatatelnými předměty (např. kostky, obrázky a další). Děti s různými typy poruch tohoto schopné nejsou. Klasickým příkladem pro ověření, slovní zásoby dítě a to jak umí slovní zásobu použít, je vyprávění pohádky podle obrázků. Tímto způsobem lze dobře pozorovat i myšlení dítěte.

4.3 FONETICKO-FONOLOGICKÁ – zvuková rovina

Zvukovou rovinou je FONETIKA, tedy zvuková stránka řeči, způsob tvoření hlásek, jejich seskupení a modulování hlasu a FONOLOGIE, tedy nauka o funkci zvukových projevů v jazyce.

Pro tuto rovinu je důležitým obdobím již přechod z pudového žvatlání na žvatlání napodobující. Nejdříve se fixují **samohlásky**, potom **souhlásky** (nejpozději typické znaky mateřského jazyka „r, ř“). Vývoj výslovnosti začíná relativně brzy, téměř po narození, a pokračuje až do 5. - 7. roku.

Vývoj výslovnosti závisí na obratnosti mluvidel, vyzrálosti fonemického sluchu, společenských faktorech (vzdělání rodičů, zájmu rodičů), společenském prostředí dítěte, mluvním vzoru, na množství stimulů řečových i psychických.

*„**Samohlásky**: není obvykle třeba nějak zvlášť sledovat...Pokud je dítě ještě po 5. roce zaměňuje a nepozná rozdíl mezi nimi, může jít o poruchu vývoje řeči – dysfázii.“*

*„**Souhlásky**:...první bývají obvykle retné: P, B, M a F, V. ani T, D, N většinou nedělají potíže...“*

*„**Sykavky**:...tříleté dítě obvykle začíná používat sykavky, často ale nepřesně,... Pokud dítě neumí měkké hlásky Ť, Ď, Ň, nepoužívá zpravidla ani Č, Š, Ž, ...a omezuje se pouze na řadu C, S, Z. ...Pro správný vývoj sykavek je nutná především dobrá schopnost sluchové diferenciacce, **fonemický sluch**.“*

*„**Měkčení**: zpočátku dítě neumí rozlišit zvuky tak podobné, jako jsou T a Ť. Používá všude jen T, D, N...Obvykle se automatizuje po 4. roce, později je nápadné a je třeba včas posoudit, proč se jeho vývoj opoždíje.“*

*„**Hlásk K** ... Většina dětí hlásku K velmi brzo říká dobře, je ale skupina dětí, u nichž je ona hláska – jako zakletá.“*

„L, R, Ř patří k posledním hláskám...Tyto tři hlásky se začínají postupně objevovat obvykle po pátém roce, do šesti let je dítě většinou při dobrých motorických schopnostech zvládne.“ (Kutálková, 2009, s. 42, 43)

Pokud není výslovnost do 5. roku věku dítěte správná, je nutná logopedická péče.

4.4 PRAGMATICKÁ rovina

Řečová PRAGMATIKA verbální komunikace je základní složkou komunikační kompetence. Jedná se o sociální uplatnění osvojených řečových dovedností, upřednostňování sociálního aspektu řeči a jazyka.

Pragmatická rovina je **užití řeči v sociálních kontaktech, umění hledat správná slova v konkrétní situaci**. Je rovinou sociální aplikace, sociálního uplatnění komunikační schopnosti. Dítě by mělo chápat roli komunikačního partnera a nestydět se promluvit. **Komunikací rozumíme přenos a příjem informací.**

Dítě si osvojuje schopnost přijímat různé komunikační vzorce podle různých situací. V období po 3. roce věku je u dítěte zřejmá komunikativnost, mělo by zvládnout krátký rozhovor a udržovat rozhovor o známých věcech ze svého okolí.

Ve 4 letech dokáže déle a přesněji komunikovat. Probíhá intelektualizace řeči. V tomto období dítě začíná používat řeč k regulaci dění ve svém okolí. Chování dítěte můžeme/**musíme** usměrňovat řečí.

O pragmatické rovině se začalo hovořit v 90. letech jako o rovině sociálního uplatnění. Do popředí zájmu vstupují sociální aspekty komunikace.

5 DĚTSKÁ KOMUNIKACE

Začátkem v dětské komunikaci a tedy první zkušeností pro dítě je komunikace s matkou již v prenatálním období, dítě prokazatelně reaguje na hlas matky, její psychické rozpoložení a je schopno si zapamatovat i texty, které žena nahlas opakovaně předčítá. Studie dokázaly, že verbální i neverbální komunikace matky s dítětem v průběhu těhotenství má na dítě pozitivní vliv a z tohoto důvodu se doporučuje provádět ji záměrně. *„Počátek vývoje dětské řeči nelze spojovat jen s produkováním prvních slov, nýbrž je nutno jej klást do ranějších období dětského života. ... počátek vývoje dětské řeči nastává nejen v prvních hodinách po narození jedince, ale kořeny tohoto vývoje lze dokonce identifikovat již v prenatálním období.“* (Průcha, 2011, s. 35)

*„...výzkumy potvrdily existenci **prenatálních komunikačních zkušeností**, s nimiž se děti rodí.“* (Průcha, 2011, s. 36)

Langmeier a Krejčířová (2006, s. 27) hovoří o *prenatálním dialogu*, který rodiče přijímající těhotenství pozitivně navazují spontánně a automaticky. *„...prenatální edukace má pozitivní vliv na dítě po narození.“*

Těsně po narození dítěte, během prvních dnů a týdnů života dochází k setkání se zvuky lidské řeči, melodií lidských hlasů, přichází první zkušenost s dotyky rukou spojených s hlasovým projevem. Hlasové, mimické a tělesné projevy dítěte, prostřednictvím kterých může dítě začít komunikovat, se svým okolím označuje Průcha (2011, s. 36) za *„preverbální chování“*.

Jde především o mimiku, pláč nebo úsměv a broukání, které dítě používá jako hru s mluvidly, nebo aby upoutalo pozornost dospělých. V celém prvním roce života používá dítě pro komunikaci předřečové a neverbální způsoby projevu. Kolem 8. měsíce věku se začínají objevovat první záměrná GESTA s komunikační funkcí. *„Obvykle se*

dokládá, že ve věku 8 – 9 měsíců je dítě schopno rozpoznávat rozdílné významy vět dospělého v určitých situacích“ (Průcha, 2011, s. 46)

Tab. 2 Stádia raného řečového a komunikačního vývoje dítěte

Receptivní vývoj	Produktivní vývoj
0-3 měsíce	
Rozlišuje lidský hlas od jiných zvuků.	Vydává reflexivní zvuky, pláče.
Lokalizuje hlas matky.	Objevuje se broukání (kolem 8. týdne).
Reaguje očima nebo i pohyby hlavy na verbální podněty apod.	Směje se při spokojeném stavu, křičí při nespokojenosti, hladu apod.
4-8 měsíců	
Reaguje na některé rozdíly v přízvuku slov a v intonaci vět.	Objevuje se žvatlání, tj. opakování různých hlásek a slabik.
Objevuje se dovednost segmentace: dítě rozpoznává ve větách slova, která předtím slyšelo izolovaná.	Dítě odezírá z tváře mluvícího subjektu a napodobuje pohyby rtů a jazyka.
Komunikuje pomocí gest.	Rozšiřuje se repertoár mimických pohybů tváře a gest rukou.
Rozpoznává slova z vyprávění přečteného před dvěma týdny.	Je patrná snaha dítěte navazovat i udržovat komunikační kontakt s matkou a blízkými osobami
10-12 měsíců	
Rozumí některým výrazům dospělého (např. dej mi, nesmíš, papej, bumbej atd.)	Vyslovuje první slova.
Reaguje na vyslovení svého jména.	Komunikuje s matkou a s jinými dospělými prostřednictvím úsměvu, pláče, gestikulace a jednoduchých řečových signálů.
Je schopno rozpoznávat řeč v mateřském jazyce a v cizím jazyce.	
Reaguje v rituálních situacích (Udělej pa pa!)	

Zdroj: Průcha (2011, s. 45)

Základním stavebním prvkem a zároveň hlavním nástrojem **KOMUNIKACE** je ŘEČ (jazyk). Pro definice o verbální a neverbální komunikaci se používá termín KOMUNIKAČNÍ DOVEDNOSTI a širším pojmem je **KOMUNIKAČNÍ/KOMUNIKATIVNÍ KOMPETENCE**. V současné literatuře můžeme najít definice, které uvádí také Průcha (2011, s. 111). Tyto se však vztahují ke komunikaci dospělých osob.

- *„Komunikační kompetence je neuvědomovaná, zažitá schopnost mluvčího užívat jazyk úměrně potřebám komunikačních situací.“* (Čermák, 1994)
- *„Komunikační, pragmatickou kompetencí se rozumí soubor všech znalostí, které umožňují mluvčímu, aby mohl komunikovat v určitém kulturním společenství. Tento soubor nezahrnuje pouze znalost jazyka, tzv. jazykovou kompetenci, ale i znalost toho, jak užívat jazyk v nejrůznějších situacích.“* (Karlík, Nekula, Pleskalová, 2002)
- *„Komunikační kompetenci chápeme jako soubor všech mentální předpokladů, které člověka činí schopným komunikovat, tedy uskutečňovat komunikační akty, zúčastňovat se komunikačních událostí a hodnotit i účast druhých na nich.“* (Šebesta, 1999)

V rámcových vzdělávacích programech pro jednotlivé stupně českých škol se pojem KOMUNIKAČNÍ KOMPETENCE vymezuje podle očekávaných předpokladů schopností dětí na každé jedné úrovni vzdělávacího stupně.

„Komunikační kompetence je chápána jako ty znalosti a dovednosti, které se mají děti naučit ovládat, a to v důsledku působení určitých složek školní výuky.“ (Průcha, 2011, s. 130)

Od 1. září 2007 musí všechny mateřské školy tvořit své školní vzdělávací programy podle dokumentu: Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

V bodě 3.3.2 *Klíčové kompetence* jsou kompetence rozděleny do pěti oblastí:

1. Kompetence k učení
2. Kompetence k řešení problémů
3. Kompetence komunikativní
4. Kompetence sociální a personální
5. Kompetence činnostní a občanské

*„Předpokládá se, že pro dítě předškolního věku mohou být dosažitelné **klíčové kompetence v následující úrovni:***

s. 13 Komunikativní kompetence

Dítě ukončující předškolní vzdělávání

- *Ovládá řeč, hovoří ve vhodně formulovaných větách, samostatně vyjadřuje své myšlenky, sdělení, otázky i odpovědi, rozumí slyšenému, slovně reaguje a vede smysluplný dialog*
- *Dokáže se vyjadřovat a sdělovat své prožitky, pocity a nálady různými prostředky (řečovými, výtvarnými, hudebními, dramatickými apod.)*
- *Domlouvá se gesty i slovy, rozlišuje některé symboly, rozumí jejich významu i funkci*
- *V běžných situacích komunikuje bez zábran a ostychu s dětmi i s dospělými; chápe, že být komunikativní, vstřícné, iniciativní a aktivní je výhodou*
- *Ovládá dovednosti předcházející čtení a psaní*
- *Průběžně rozšiřuje svou slovní zásobu a aktivně ji používá k dokonalejší komunikaci s okolím*

- *Dovede využít informativní a komunikativní prostředky, se kterými se běžně setkává (knížky, encyklopedie, počítač, audiovizuální technika, telefon atp.)*
- *Ví, že lidé se dorozumívají i jinými jazyky a že je možno se jim učit; má vytvořeny elementární předpoklady k učení se cizímu jazyku*

ZKRÁCENĚ (s. 18) - bod 5.2.1 Jazyk a řeč

Dílčí vzdělávací cíle (co pedagog u dítěte podporuje)

- *rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních (vnímání, naslouchání, porozumění) i produktivních (výslovnosti, vytváření pojmů, mluvního projevu, vyjadřování)*
- *rozvoj komunikativních dovedností (verbálních i neverbálních) a kultivovaného projevu*

Komunikační kompetence je tedy označena jako jedna z klíčových oblastí pro rozvoj a edukaci v předškolní výchově. Osvojování komunikační dovednosti probíhá souběžně s osvojováním jazyka, jakožto komunikačního systému, přirozeným způsobem a není tedy pouze výsledkem řízeného vzdělávání. Na vývoj komunikačních dovedností působí sociální i jiné faktory, osoby a situace, při nichž komunikace probíhá. Nelze přesně určit u čeho (v komunikačním vývoji) dochází k osvojení spontánnímu, tedy na základě osobních zkušeností, a co se osvojuje řízeným učením v předškolní výchově a vlivem ostatních dospělých osob. Pravděpodobně je spontánní osvojování postupně doplňováno větším množstvím cíleného učení, jehož vliv se projevuje v průběhu předškolního vzdělávání.

Vedle pojmu komunikační kompetence nalezneme také označení INTERAKČNÍ dovednost, někde také OBOUSMĚRNÁ KOMUNIKACE. Jde o vztah znalosti a dovednosti, kterou si děti potřebují osvojit, aby se

nebály pozdravit, poděkovat, začít konverzaci. Dítě by mělo automaticky poděkovat, pokud něco dostane. Pozdravit kolem jdoucího známého člověka bez upozornění. Mělo by být schopno účastnit se dialogu nejen s matkou ale i s cizím člověkem.

„Základní jazyková schémata, základní slovní zásoba, přesná artikulace, schopnost komunikovat pohotově a bez zábran, to vše se zakládá už v předškolním věku. (...) Po sedmém roce věku už vlastně jen zdokonalujeme a doplňujeme stavbu, která je v základních obrysech hotova.“ (Kutálková, 2009, s. 45)

Klenková (2006, s. 25 – 27) komunikaci definuje takto:

Komunikace

*„Komunikace (z lat. communicatio, které lze chápat ve významu spojování, sdělování, ale také přenos, společenství, participace) znamená obecně lidskou schopnosti užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Komunikace významně ovlivňuje rozvoj osobnosti, je důležitá v mezilidských vztazích, je prostředkem vzájemných vztahů. V nejširším slova smyslu lze komunikaci chápat jako symbolický výraz **interakce**, tj. vzájemné a oboustranné ovlivňování mezi dvěma nebo více systémy.“* (s. 25)

„Komunikaci, nebo-i dorozumívání, lze v obecné rovině chápat jako složitý proces výměny informací. Jeho základ tvoří čtyři stavební prvky, které se navzájem ovlivňují:

- **Komunikátor** (osoba sdělující něco nového, zdroj informace),
- **Komunikant** (příjemce informace, který na ni nějakým způsobem reaguje),
- **Komuniké** (nová informace, obsah sdělení),
- **Komunikační kanál** (nezbytná podmínka úspěšné výměny informace, aby si obě strany rozuměly, musí používat předem dohodnutý kód).

„Cílem komunikativního chování člověka je kromě vzájemného dorozumívání a sdělování informací především vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů.“ (s. 26)

„Řeč je specificky lidskou schopností. Jedná se o vědomé užívání jazyka jako složitého systému znaků a symbolů ve všech jeho formách. Slouží člověku ke sdělování pocitů, přání a myšlenek. Tato schopnosti nám není vrozená, na svět si však přinášíme určité dispozice, které se rozvíjí až při verbálním styku s mluvícím okolím. Řeč není pouze záležitostí mluvních orgánů (zevní řeč), ale především mozku a jeho hemisfér (vnitřní řeč). Úzce souvisí s kognitivními procesy a myšlením.“

*„Termín **zevní řeč**, **mluvená řeč** či **mluva** vyjadřuje schopnost člověka užívat sdělovacích prostředků vytvářených mluvidly. Realizuje se mluvením. **Vnitřní řečí** se rozumí chápání, uchovávání a vyjadřování myšlenek pomocí slov, a to nejen verbálně, ale i graficky (četba, písmo). Má složku motorickou (expresivní, výrazovou) a symbolickou (percepční, vnímavou).“ (s. 27)*

6 VLIV PŘEDŠKOLNÍ EDUKACE NA VÝVOJ ŘEČI A KOMUNIKACE A SOCIÁLNÍ FAKTORY

Děti předškolního věku přebírají od dospělých výslovnost jednotlivých hlásek, gramatickou stylizaci, slovní zásobu, často i melodii řeči a napodobují neverbální složku projevu – gesta a mimiku. Z tohoto důvodu je jasné, že čas strávený dítětem v předškolním zařízení, má na jeho řečový a komunikační vývoj značný vliv. Případné chyby, které si dítě vštěpí v tomto období, mohou ovlivnit jeho komunikační projev a později se velmi obtížně odstraňují. Nároky kladené na dítě jsou sice veliké, ne však neodůvodněné. Správná výslovnost hlásek a dobré porozumění mluvené řeči usnadňují vstup do základní školy významným způsobem. Korektně zvládnutá řeč může dítěti také usnadnit integraci v kolektivu.

Sovák uvádí (1984, s. 5), že těžiště logopedické péče předškolního věku spočívá v rodině a mateřské škole, v níž se *„stává nedílnou součástí předškolní výchovy, zabezpečující všestranný harmonický rozvoj dítěte.“*

Rozvoj řeči dítěte v předškolním věku akceptuje posloupnost jednotlivých kroků, kterou je nutné dodržet z důvodu správného procesu osvojení komunikace. Prvním krokem je intenzivní rozvíjení a stimulace nejprve pomocí předmětů – hraček, druhým pomocí obrázků, a až třetím krokem – v poslední fázi pouze pomocí slovních instrukcí. Děti jsou vedeny k aktivní komunikaci, tvořivosti, iniciativě a rozhodování formou her, jelikož hrou se nejlépe aktivita dítěte podněcuje.

Současný stav komunikační kompetence dětí, po ukončení předškolní docházky, není přesně definován, jelikož neprobíhá žádný oficiální pedagogický výzkum, zaměřený tímto směrem.

„Není známo, jak jsou záměry a cíle jazykové výchovy, které jsou proklamovány v kurikulech, u předškolních dětí fakticky realizovány a jaký je tedy stav vývoje řeči a komunikace u této populace po ukončení“

předškolního vzdělávání. Je proto potřebné tuto oblast edukační reality zkoumat...“ (Průcha, 2011, s. 131)

Průcha (2011, s. 131) uvádí čtyři hlavní oblasti, které je potřeba objasnit.

Potřebujeme znát,

- 1) jak se stránka řečová a komunikační vyvíjí „*v důsledku působení předškolní edukace.*“
- 2) zda se „*daří kompenzovat vlivy nepříznivého sociokulturního prostředí,*
- 3) *stav řečové a komunikační vybavenosti...v době zahajování školní docházky,*“
- 4) stav řečové a komunikační vybavenosti v návaznosti tvorby „*prvních učebnic, slabikářů a jiných didaktických textů.*“

„Ačkoliv tyto problémy by měly být součástí...pedagogického výzkumu u nás, problematikou řeči a komunikace dětí v předškolním věku se u nás téměř nikdo soustavně nezabývá.“

Sovák (1984, s. 101 – 106) se podrobně zabývá otázkou metodiky předškolní logopedické péče, kterou rozděluje do sedmi fází:

- 1) Motivace
- 2) Zájem a orientační reflex
- 3) Orientační reflex a habituace
- 4) Habituace a novost
- 5) Orientační reflex, habituace, novost a paměť při učení
- 6) Fixace
- 7) Automatizace

Motivace je dle Sováka psychologicky významným činitelem k získání dítěte ke spolupráci. Rozlišuje stupně motivace na **nejnižší** – pudové, kde je vhodné posilovat navozované reakce odměnou (pamlskem). „...*když dítě nemá potřebu něco konat, pak se akce*

nedostaví a dítě přichází o možnost vlastního rozvoje. Konat se učíme konáním – píše J. A. Komenský.“ Dalším stupněm je úroveň **vyšší** – situační, zde se uplatňují osobní zkušenosti, zájmy o věci a děje, sklony k určitým činnostem. *„Na této úrovni se uplatňují obrázkové pomůcky, hračky, maňásky, loutky i obrázky, jakož i některé televizní večerníčky (např. Rumcajs, víla Amálka, Ráskosníček)...“* Třetí motivační úroveň je **nejvyšší** a uplatňuje se *„až u mládeže a dospělých osob. Jsou to motivace perspektivní, estetické, morální, racionální, tedy vysoko nad úrovní předškolního dítěte.“*

Zájem a orientační reflex je zájem a reakce na nový podnět, *„který přináší něco nového a tím navodí zvědavost..., ale jakmile se totéž stále opakuje, zájem klesá, až vymizí.“*

Orientační reflex a habituace, nastává ve chvíli, kdy opakující se podnět nepřináší nic nového a tím vzniká habituace = **zvyk**. Sovák používá termín *„vyhasnutí zájmu“*, které má ochranný význam *„chrání organismus před vyčerpáním zbytečnými reakcemi.“*

Habituace a novost – *„...novost je činitel, který vzbuzuje uhasínající zájem.“* a podněcuje původní podnět něčím novým.

Orientační reflex, habituace, novost a paměť při učení – *„Při učení se podává nová látka, např. nácvič nové hlásky. Motivací se vzbudí zájem, to znamená orientační reflex“* a následně je důležité dbát na to, aby nedošlo k habituaci a aby se zájem uchoval. *„V logopedické praxi jsou to obrázky se slovy, jež obsahují nacvičovanou hlásku.“*

Fixace je *„souhrn činitelů, jež spolupůsobí na udržení informace v paměti.“* Předpokladem pro úspěšnou fixaci učeného, je dle Sováka mimo jiné i citová vazba na učitelku a příjemné prostředí. Pokud dítě rádo tráví čas v mateřské škole, rádo se zde i učí novým věcem.

Automatizace je konečnou fází logopedické péče. Jde o volné, běžné užívání nacvičovaných a zafixovaných mluvních návyků. *„Když*

se nový mluvní návyk automatizuje, pak lze přidávat další nové informace. Lze pak začít s nácvikem dalších hlásek. Jen výjimečně se může už před fází automatizace nacvičovat paralelně hláska, která je však zvukově i pohybově odlišná.“

PRAKTICKÁ ČÁST

7 Cíl průzkumu

Praktická část práce je zaměřena na sledované děti a jejich úroveň komunikace.

Tab. 3 Přehled pozorovaných dětí s doplňujícími údaji

	JMÉNO	Věk k lednu 2012	PŘEDŠKOLÁK 2011/2012	LOGOPEDICKÁ PÉČE
1	Eliška K.	5,6	ANO	NE
2	Adéla	5,2	NE	NE
3	Eliška T.	5,9	ANO	NE
4	Eliška V.	4,9	NE	ANO
5	Tereza	5,8	ANO	ANO
6	David	4,10	NE	ANO

7.1 Hypotéza, vymezení problému, metodologie výzkumného šetření

Hypotéza

Pokud se mateřská škola a rodina dítěti věnují, nastává vždy pokrok v rozvoji řeči a komunikace, jak v obsahové – tak i ve formální stránce.

Výzkumný problém:

- 1) Soustavná logopedická péče má vždy pozitivní vliv na řeč a komunikaci dítě?
- 2) Jaký vliv má na dítě rodina a jaký mateřská škola?

Metodologie výzkumného šetření

Stanoveným cílem je analýza podílu mateřské školy a rodiny na vývoj, rozvoj řeči a komunikace a její úroveň. Zkoumaným vzorkem je šest dětí navštěvujících stejnou třídu v jedné mateřské škole. Třída je složena, z celkem 23 dětí, z kterých byla náhodným výběrem pozorována cca třetinu, jelikož obsáhnout celou skupinu by bylo pro jednoho velmi náročné. Pro kvalitativní výzkum malého počtu dětí byly použity metody – pozorování a rozhovor. Těžištěm je pozorování tří dětí (Eliška V., David B., Tereza M.) především při logopedických sezeních, která jsou prováděna logopedkou přímo v logopedickém kabinetu mateřské školy (pravidelně, vždy jednou za čtrnáct dní v délce třiceti minut), dále rozhovory s rodiči všech šesti dětí a jejich učitelkami. Pomocí rozhovorů jsem získala stručné informace, které byly použity pro sestavení orientačních kazuistik a uvedení doplňujících informací o dítěti a jeho postavení v rodině. Rodiče všech uvedených dětí patří do věkové skupiny v rozmezí 30 – 40 let.

7.2 Charakteristika místa výzkumného šetření

Logopedický kabinet je v pavilonu Kytíčkové třídy, označený nápisem na dveřích. Místnost není velká, nicméně dostačující pro potřeby nácviku. Samotná práce probíhá z největší části u stolu s velkým zrcadlem, kde logopedka a dítě sedí vedle sebe a rodič na pravé straně dítěte. Logopedka dítě směřuje buď čelem k zrcadlu, nebo si je otáčí tvář v tvář proti sobě. V místnosti jsou dále dvě křesla a na stěnách velké barevné obrázky, které logopedka občas také používá pro upoutání pozornosti dítěte. Nebo naopak aby jeho pozornost odvedla od jiné činnosti. V kabinetu je dále umístěna knihovna s materiály a kopírka, pro případ nutnosti. Logopedka tak může pružně reagovat na aktuální stav a potřeby další edukace. Prostředí působí přátelsky a atmosféra, ve které logopedie probíhá je také velmi příjemná. Logopedka dítě za práci odměňuje pochvalou, obrázkem na omalování a někdy také dostávají děti za snahu bonbón.

7.3 Kazuistika č. 1 – Eliška K. (věk 5 let, 6 měsíců)

7.3.1 Anamnéza osobní, rodinná a sociální

Současný zdravotní stav dítěte, fyzický i psychický je dobrý, bez žádných komplikací. Těhotenství i porod probíhal běžným způsobem.

Matka i otec jsou v dobrém zdravotním stavu, oba rodiče mluví velmi nahlas. Sourozence nemá. Rodinné zázemí je dobré, oba rodiče se podílí na výchově. Vztahy mezi členy rodiny jsou běžné. K ostatním dětem se chová velmi přátelsky, má jednu nejlepší kamarádku. Toto přátelství trvá intenzivně již druhý školní rok. Matka má střední vzdělání s maturitou – administrativní pracovnice a v současné době je zaměstnána na administrativní pozici nákupního řetězce. Otec pracuje jako pokrývač ve firmě svého bratra, je vyučen lesníkem.

7.3.2 Logopedický screening (září 2011)

Logopedickým screeningem byla zjištěna mimo jiné vyhraněná pravá lateralita. Při zadání úkolu „nakresli postavu“ využila celou plochu papíru a nakreslila rovnou postavy tři s odůvodněním, aby tam byli všichni, ona, máma i táta. Při přemýšlení si pomáhá verbálně „přemýšlí nahlas“. Rodičům bylo doporučeno pro Elišku, rozvíjení slovní zásoby a kreslení, uvolnění zápěstí (s upozorněním na správný úchop psacího náčiní). V době průběhu logopedického screeningu dítě již vyslovuje všechny hlásky správně, bez obtíží, pouze u hlásky **Ř** je dokončována fixace.

7.3.3 Logopedická péče – průběh

Logopedická cílená péče nebyla prováděna. Ontogenetický vývoj řeči a komunikace je v normě.

7.3.4 Projev v mateřské škole při běžných aktivitách

Dítě je velmi aktivní, rychlé až zbrklé, spěchá s odpovědí, i když nezná ještě ani celé znění otázky. Do každé činnosti se s nadšením zapojuje, ale obvykle ztrácí rychle zájem a odbíhá od úkolu, pokud není mimořádně nadchnuto pro danou věc. Překotné tempo se projevuje v klidových „zaměstnáních“, ale i při nácviu pohybové skladby – opět i zde po chvíli již nemá zájem a přestává se soustředit na to, co se po něm chce a odmítá pracovat, nebaví jí opakování činnosti. Učitelky ji neustále musí brzdit v jejím tempu, které je opravdu rychlé, neustále „někam“ spěchá a nabádá ostatní děti, aby běžaly také.

Obr. 1 Eliška K. – kresba postavy

7.3.5 Hodnocení a doporučení

Eliška je velice komunikativní a nemá problém účastnit se rozhovoru s ostatními dětmi (i cizími), ale i s dospělými, nestydí se.

V lednu byla na základě řádného zápisu přijata do první třídy základní školy pro školní rok 2012/2013.

Učitelkou byl rodičům doporučen program pro předškolní děti Maxík, který probíhá v prostorách školky. Také při této výuce se Eliška stále hlásí a chce mluvit i za ostatní děti, nedělá jí dobře, pokud někdo s odpovědí váhá. Je chytrá, zadané úkoly plní dobře bez větších obtíží, pouze je složitější upoutat její pozornost, aby vyslechla celé zadání. V rámci rychlosti splní, někdy třeba jen polovinu úkoly (na kterou se soustředí – má správně) a aby už věděla, zda má vše dobře, druhou část udělá bez přemýšlení, jak jí přijde pod ruku.

V současné době matka uvažuje o návštěvě Pedagogicko-psychologické poradny z důvodu podezření na ADHD.

7.4 Kazuistika č. 2 – Adéla Z. (věk 5 let, 2 měsíce)

7.4.1 Anamnéza osobní, rodinná a sociální

Aktuální zdravotní stavu dítěte je dobrý. Do současné doby neprodělalo, kromě jednoho zánětu středního ucha ve věku tří let, žádné vážnější onemocnění ani „dětské“ nemoci. V necelých pěti letech mělo komplikovanou zlomeninu holenní kosti pravé nohy, která byla úspěšně vyléčena bez následných komplikací. Léčba trvala tři měsíce. Dítě se projevovalo velkou trpělivostí a zranění snášelo nadmíru dobře.

Těhotenství bylo od počátku vedeno jako rizikové z důvodu předchozího potratu a následně pro nízkou hmotnost dítěte, byla matka hospitalizována jeden měsíc před porodem v nemocnici. Porod probíhal komplikovaně, v celkové anestézii císařským řezem.

Zdravotní stav matky i otce je dobrý. Matka aktuálně studuje VŠ a pracuje na administrativní pozici v telekomunikační společnosti. Otec má vystudovány obchodní akademii, pracuje jako voják.

Dítě je velmi komunikativní mezi lidmi, které zná před cizími má respekt a ostych. Na výchově se podílí hlavně matka, otec s rodinou nežije. Přesto jsou rodinné vztahy dobré a dítě vnímá pozitivně oba rodiče. Sourozence nemá.

7.4.2 Logopedický screening (září 2011)

Logopedický screening nebyl proveden. Adéla bude předškolák až ve školním roce 2012/2013.

7.4.3 Logopedická péče – průběh

Logopedická péče není nutná. Dítě má ontogenetický vývoj řeči a komunikace v normě. Poslední hláskou, která se fixovala ve věku 4 roky a 9 měsíců, bylo **Ř** a nyní již vyslovuje všechny hlásky správně, bez obtíží.

7.4.4 Projev v mateřské škole při běžných aktivitách

U dítěte se provádí rozšiřování slovní zásoby a nácvik správných gramatických tvarů pomocí různých her, např. TOPO LOGO, vyprávění pohádky podle obrázků a popisování obrázků. Stále se ještě vyskytují agramatismy. Velmi ráda kreslí a zpívá, ale nejvíce jí baví pohybové hry a cvičení.

Obr. 2 Adéla – kresba postavy

7.4.5 Hodnocení a doporučení

Adéla se projevuje sebejistě v situacích, které jí jsou známé. Při nových činnostech je spíše nejistá a opatrná. K úkolům přistupuje s nadšením, ale pomalu (aby neudělala chybu). V kolektivu dětí je oblíbená, každého zdraví na dálku a projevuje velkou radost v případě náhodného setkání mimo prostory mateřské školy. Její pracovní tempo je někdy až příliš pomalé, týká se to mimo jiné i oblékání a jídla. Ve školce je spokojená, učitelka dítěti vytýká malou rychlost, jinak o něm mluví velmi pozitivně.

V průběhu vzdělávání se vyskytl problém se zapamatováním některých barev. Poměrně dlouhou dobu nebyla schopna bezchybně pojmenovávat barvy. Hlavní přetrvávající chybou je zaměňování žluté a růžové až do věku cca pěti let.

Vývoj řeči a komunikace není „pomalostí“ nijak ovlivněn a probíhá zcela v souladu s normou. Tempo řeči také není nijak zasaženo.

Matce byly doporučeny slovní hry pro rozšíření slovní zásoby, rozvoj myšlení a sluchové paměti.

7.5 Kazuistika č. 3 – Eliška T. (věk 5 let, 9 měsíců)

7.5.1 Anamnéza osobní, rodinná a sociální

Aktuální zdravotní stav dítěte je komplikovaný, do mateřské školy od druhé poloviny ledna nedochází z důvodu opakovaného zánětu středního ucha. Rozhovorem s matkou bylo zjištěno, že nastaly komplikace a dítě špatně slyší. Poslední dostupná informace od matky uvádí, že jsou prováděny sluchové zkoušky na rozsah poškození sluchu.

Těhotenství a porod byly bez vážných komplikací. Zdravotní stav matky a otce je dobrý. Druhá dcera má 3 roky a 6 měsíců, je bez zdravotních komplikací. Matka i otec mají středoškolské vzdělání s maturitou. Matka nastoupila do zaměstnání po druhé mateřské dovolené do knižního řetězce na pozici obchodního zástupce. Otec pracuje ve firmě provádějící elektroinstalace.

Rodinné vztahy jsou dobré, v současné době ovlivněné změnou režimu návratem matky do zaměstnání. Vztah s matkou je vřelý, je vidět opora kterou dítě vnímá. V kolektivu se chová bezkonfliktně.

7.5.2 Logopedický screening (září 2011)

Na základě logopedického screeningu bylo konstatováno, že dítě nevyžaduje žádnou logopedickou péči zaměřenou na obsah ani formu řeči a komunikace. Při kreslení postavy využila celou plochu papíru a střídala barvy. Kresba postavy byla velmi vydařená a přesahovala daný věk. Lateralita – zkrřížená. Celkový dojem je pozitivní.

7.5.3 Logopedická péče – průběh

Logopedická cílená péče nebyla prováděna. Ontogenetický vývoj řeči a komunikace je v normě.

7.5.4 Projev v mateřské škole při běžných aktivitách

Dítě rádo kreslí, již od malička má zájem o sociální kontakt s vrstevníky. Byla vybrána učitelkami pro přednes básní při vítání občánků na místním obecním úřadě. Učení básniček jí baví, ráda se prezentuje i před širším publikem cizích lidí. Velké množství říkanek zná již z domova. Vliv matčiny snahy je evidentní. Matka s dítětem navštěvovala dětský klub. Z her rozšiřujících slovní zásobu si vybírá hlavně logopedické pexeso. V kolektivu je bezkonfliktní, oblíbená. Do her se zapojuje automaticky.

7.5.5 Hodnocení

Působí klidným dojmem, není zbrklá ani pomalá. Pracovní tempo vždy odpovídá zadanému úkolu. Pracuje samostatně a nevyžaduje žádnou zvláštní péči.

Dítě bylo přijato do povinné školní docházky na základě řádného zápisu pro školní rok 2012/2013. Matka uvádí, že do školy se dítě těší, ale nástup bude záležet na aktuálním zdravotním stavu.

7.6 Kazuistika č. 5 – David B. (věk 4 roky, 10 měsíců)

7.6.1 Anamnéza osobní, rodinná a sociální

Zdravotní stav dítěte je dobrý, doposud nebyly žádné vážnější komplikace, ani při porodu. Ten probíhal (dle slov matky) celkem hladce. Druhé dcera má 3 roky a je také zdráva. Zdravotní stav obou rodičů dobrý. Rodina žije spolu. Matka i otec mají středoškolské vzdělání s maturitou. Matka nastoupila do zaměstnání po druhé mateřské dovolené na pozici obchodního zástupce ve společnosti poskytující stavební spoření. Otec pracuje ve stejné firmě. Oba rodiče jsou zaměstnání v Praze.

Rodinné vztahy jsou dobré, v současné době ovlivněné změnou režimu návratem matky do zaměstnání. Vztah s matkou i otcem je vřelý, ale dítě není příliš poslušné. V kolektivu se sice chová bezkonfliktně, při logopedických cvičeních se však nechá rozesmát navozenou situací a následně je téměř zcela nemožné, vrátit dítě zpět do stavu, ve kterém by bylo schopné pracovat. Nereaguje ani na otcovy příkazy.

Komplikace při výslovnosti může způsobovat značný předkus. Rodiče tvrdí, že dítě dudlík téměř nemělo.

7.6.2 Logopedický screening (září 2011)

Logopedický screening byl v září 2011 prováděný z důvodu překotného tempa řeči a značnému počtu chyb při vyslovování jednotlivých hlásek (patlavost – dyslálie) i záměn – místo T používá K (paralálie). Hlázky, které je potřeba dotrénovat pro správné používání: H, CH, T a vyvodit měkčení Ď, Ť, Ň, následně obě řady sykavek C, S, Z a Č, Š, Ž. Nakonec pak L, R, Ř. Logopedická péče byla zahájena v září 2011 a stále trvá.

7.6.3 Logopedická péče – průběh

Nácvik při logopedii probíhá téměř vždy a u všech dětí s touto poslušností:

1. Rozhovor s rodičem o stávajícím stavu a průběhu uplynulého nácviku v domácím prostředí od poslední návštěvy.
2. Komunikace s dítětem v rámci, které pracovnice nenápadně vede dítě k slovům, která potřebuje slyšet pro zhodnocení stavu.
3. Přímá práce nácviku správné výslovnosti konkrétní hlásky.
4. Zhodnocení a doporučení dalšího postupu, předání dalších vhodných materiálů.

Pomůcky při logopedické péči používané s Davidem: obrázky, kartičky se slovy, balónky - tvrdý a měkký, zrcadlo.

U dítěte se zdálo, že se podařilo dotrénovat H, CH, T. Ve chvíli kdy byl nácvik zaměřen na měkčení, se opět objevilo chybné používání H, CH, T. Především hláska T je stále občas zaměňována dítětem hláskou K. Na přelomu února a března probíhá stále ještě nácvik měkčení Ď, Ť, Ň, který byl zahájen již koncem listopadu. Aktuálně se procvičuje TI – TĚ („TIJE“), NI – NĚ („NIJE“), DI – DĚ („DIJE“).

7.6.4 Projev v mateřské škole při běžných aktivitách

V kolektivu dětí je David spokojený, hraje nejraději klasicky chlapecké hry. Občas se chová zbrkle a neukázněně, stejně jako při logopedickém sezení. Zajímají ho spíše pohybové než klidové hry a je poměrně hlučný. Má velké množství energie.

Úkol pro kresbu zněl: „Nakresli sebe a svého kamaráda.“ Vlevo nakreslil sebe, vpravo kamarádka. Postavy na jeho obrázku nemají krk.

Obr. 3 David – kresba postavy

7.6.5 Hodnocení

David je velmi živé dítě, bylo by dobré, aby v příštím školním roce, kdy bude již předškolního věku, docházel na nějaký zájmový kroužek, nebo přípravný program pro děti. Úchop tužky a uvolňování zápěstí by bylo dobré více trénovat.

Logopedická péče bude nepochybně pokračovat i v následujícím školním roce. Začátek nácviku vypadal velmi slibně. Dle jeho slov se chtěl naučit správně mluvit, aby mu ostatní děti rozuměli. Tato motivace již není dostatečně silná a bude nutné ji podpořit něčím dalším. Pokud mluví pomalu a dává pozor na výslovnost, je mu rozumět celkem dobře. Jakmile začne mluvit rychle, není rozumět téměř nic. Objeví se čtená dyslálie i paralálie.

7.7 Kazuistika č. 4 – Eliška V. (věk 4 roky, 9 měsíců)

7.7.1 Anamnéza osobní, rodinná a sociální

Aktuální zdravotní fyzický stav dítěte je dobrý, psychika se v uplynulém půlroku značně změnila – zhoršila. Dítě se velmi málo usmívá, neprojevuje emoce. Po jarních prázdninách přišla do školky neučesaná a špinavá. Vztah s matkou je diskutabilní. Dítě ji velmi špatně respektuje a odmítá spolupracovat v přítomnosti matky. Na její pokyny nereaguje. Matka tvrdí, že nácvik výslovnosti provádějí denně. Rozhovorem s matkou bylo zjištěno, že na základě doporučení logopedky se dítě podrobilo vyšetření na oddělení ORL, kde nebyla zjištěna žádná překážka pro korektní výslovnost.

Otec i matka jsou v dobrém zdravotním stavu, žádné sourozence nemá. Matka má středoškolské vzdělání a zaměstnána je jako ředitelka základní umělecké školy. Otec je vyučen, vykonává dělnickou profesi. Při logopedických sezeních je velmi vstřícný, komunikativní.

Dítě není dostatečně motivováno k posunům, k dispozici má vše co chce – bez omezení sladkostí, dívání na televizi a podobně.

7.7.2 Logopedický screening (září 2011)

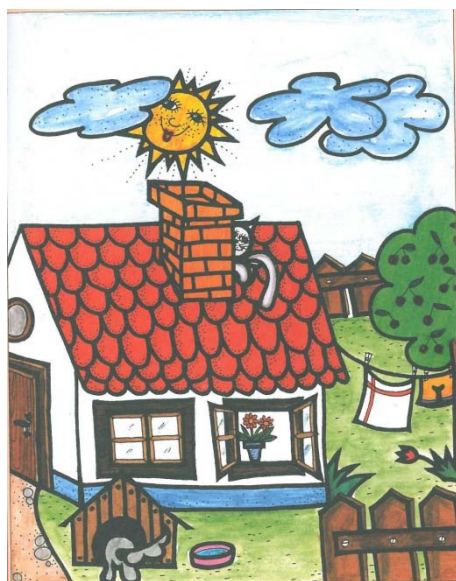
Logopedickým screeningem byly zjištěny, mimo jiné také nedostatky ve výslovnosti některých hlásek (dyslalie). Jedná se o obě řady sykavek (**C, S, Z** i **Č, Š, Ž**); dotrénovat je nutné **F, V, L**; navodit znělé **Ž** a na konec **R, Ř**.

7.7.3 Logopedická péče – průběh

Logopedická péče probíhá od září 2011 do současnosti a probíhat bude i nadále. U dítěte je stále nutné pravidelně provádět procvičování ohebnosti jazyka a rtů (viz. Materiál poskytnutý dítěti, rodičům – přílohy B, C, D). Sklon horních zubů je šikmo směrem do dutiny ústní. Dítě má obtíže s ovládním horního rtu.

Dobře zvládnout se zatím podařilo pouze **F**, problémy s vyslovováním hlásky **V** přetrvávají. Během logopedického cvičení bylo zjištěno pochybení v používání předložek **NA**, **DO**. Dítě vynechává počáteční hlásky **N** a **D**.

Obr. 4 Používání předložek

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Pravidelná logopedická péče začala probíhat v září 2011, vyvozováním hlásky **F**. Hned zpočátku bylo jasné, že práce bude velmi obtížná. Dítě doprovází matka, která absolutně nedokáže dítě přimět ke spolupráci. Během prvních dvou sezení neřeklo dítě vůbec nic. Nedokázala ani samostatně sedět na židli a poslouchat. Neustále se odvracela tváří směrem od logopedky a nereagovala na domlouvání po dobrém ani na výhrůžky slibující různé tresty (které jak se ukázalo později – nikdy nebyly splněny).

Prvním doporučením bylo pořídit dítěti písťalku, aby se vůbec nějak začalo. Matka byla seznámena s dechovým cvičením.

Nácvik hlásky F

Informace pro matku: Při tvorbě hlásky F prochází výdechový proud úžinou vytvořenou mezi horními řezáky a dolním rtem. Můžeme začít opřením horních zubů o spodní ret, před pusou si dát ruku a vydechnout ústy.

Fouká větřík:	fouká vítr:
FA-FA-FA	FÁFÁ-FÁFÁ
FO-FO-FO	FÓFÓ-FÓFÓ
FU-FU-FU	FÚFÚ-FÚFÚ
FI-FI-FI	FÍFÍ-FÍFÍ
FE-FE-FE	FÉFÉ-FÉFÉ

Po úspěšném překonání počátečních obtíží v komunikaci s dítětem bylo zjištěno, že zadané cvičené pro hlásku F zvládlo. Následně probíhá fixování hlásky F pomocí slov jednoslabičných, dvojslabičných, trojslabičných s hláskou F na konci, uprostřed a na začátku slova a slovních spojení.

1. Slova s koncovou souhláskou F

Páv, dav, kov, jev, chov, houf, baf.

2. Slova začínající F

Finta, fanda, fakta, fotka, fén, fíky, fena, fáma, fotí, fouká, fenka.

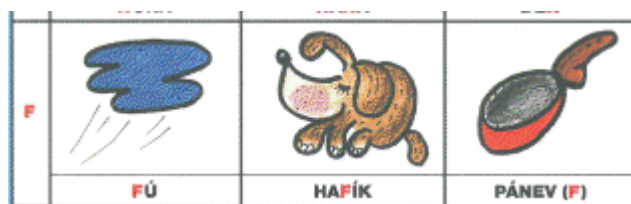
3. Slova s F uprostřed

Nafta, kavka, doufá, kafe, hafá, nafouká.

4. Slovní spojení

Haf hafá – haf, haf, haf. Fanda doufá. Fanta fouká. Kavka houfe. Fotí negativ. Fenka funí. Konev bafá. Fajfka bafá. Fén fouká.

Obr. 5 Slova s hláskou F

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Nácvik hlásky V

Informace pro matku: Hláška V se stejně jako F učí nápodobou. V případě hlásky V našpulíme ústa jako na písmenko U a prstem si přitiskneme spodní ret k dolním zubům. Následně se spojí U se samohláskami: *ua (va), uo (vo), ue (ve), ui (vi)*.

Vánek vane:

VA-VA-VA	VÁVÁ-VÁVÁ
VO-VO-VO	VÓVÓ-VÓVÓ
VU-VU-VU	VÚVÚ-VÚVÚ
VI-VI-VI	VÍVÍ-VÍVÍ
VE-VE-VE	VÉVÉ-VÉVÉ

Hláška V je izolovaně zvládnuta po rozcvičení mluvidel a následuje procvičování používání V ve slovech. Slova s koncovou hláskou V nejsou pro dítě celkem nijak obtížná. Používají se stejná slova jako u F, ale s důrazem na vyslovení hlásky V na konci každého slova.

1. Slova s koncovou souhláskou V.

Obuv, okov, domov, pánev, tykev, konev, pohov, negativ.

2. Slova začínající V.

Vede, vodí, vana, Vanda, Venda, vane, vánek, Vítek, vadný.

3. Slova s V uprostřed.

Mává, neví, nevane, nevodí, poví, káva, dávno, mokvá, bitva, kotva.

4. Slovní spojení.

Vítek neví. Vanda mává. Voda voní. Káva voní. Vadný negativ. Vánek vane. Víťa poví Vandě o vodě. Venda půjde ven. Fanda venku vodí páva.

Obr. 6 Slova s hláskou V

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

7.7.4 Projev v mateřské škole při běžných aktivitách

Dítě se projevuje ve školním kolektivu spíše apaticky. Většinu času si hraje samo, nebo jen s jedním dalším dítětem. Kolektivní hry jí dělají obtíže. V průběhu některých her se projevuje i agrese. Učitelka uvádí, že dítě se projevovalo odlišně od ostatních již v předchozím školním roce, ale v současné době vzniklo již i podezření na šikanování ostatních dětí.

7.7.5 Hodnocení

Dítě má velké výkyvy v chování, vnímání a soustředění. Špatně respektuje ostatní – nejen děti (i učitelky a rodiče). Je zřejmé, že vážne komunikace mezi matkou a dítětem. Vztah s otcem se zdá být trochu lepší. V přítomnosti matky spolupracuje ještě méně než v přítomnosti otce. Na chování otce je vidět jistá snaha dítěti pomoci, uvádí však, že je velmi těžké přinutit dítě k soustředěnému procvičování.

Dalo by se předpokládat – pokud má matka hudební sluch a hraje na různé hudební nástroje, bude k tomu vést i své dítě a to pak bez problémů zvládne i nácvik chybně vyslovovaných hlásek, v tomto případě tomu však rozhodně není. Dítě nemá zvládnuté ovládnání mimických svalů, rtů a jazyka. Doporučena byla konzultace v pedagogicko-psychologické poradně z důvodu psychických změn a komplikací při nácviku výslovnosti.

7.8 Kazuistika č. 6 – Tereza M. (věk 5 let, 8 měsíců)

7.8.1 Anamnéza osobní, rodinná a sociální

Současný zdravotní stav dítěte, fyzický i psychický je dobrý, bez žádných komplikací. Těhotenství i porod probíhal běžným způsobem.

Matka i otec jsou v dobrém zdravotním stavu. Sourozence má – dva mladší bratry (jeden má tři roky, druhý jeden měsíc). Rodinné zázemí je dobré, oba rodiče se podílí na výchově. Vztahy mezi členy rodiny jsou běžné. K ostatním dětem se chová velmi přátelsky. Matka má střední vzdělání s maturitou – administrativní pracovnice. V současné době je na mateřské dovolené. Otec pracuje ve vlastní firmě.

7.8.2 Logopedický screening (září 2011)

Logopedickým screeningem v září 2011 byla zjištěna mimo jiné vyhraněná pravá lateralita. Rodičům bylo doporučeno pro dítě, rozvíjení slovní zásoby a kreslení, uvolnění zápěstí (s důrazem na správný úchop psacího náčiní). Dále byla doporučena logopedická péče z důvodu dyslalie. Jedná se o obě řady sykavek (**C, S, Z** i **Č, Š, Ž**); dotrénovat je nutné **F, V**, a na konec **R, Ř**. Tedy téměř stejné výchozí podmínky jako u Elišky.

7.8.3 Logopedická péče – průběh

Zatímco Eliška stále fixuje F a trénuje V, Tereza prošla nácvikem hlásek F a V naprosto hladce. Vyvozeny byly i obě řady sykavek a v současné době (přelom února a března) je vyvozována hláska R ve fázi Td, Pd.

Způsob logopedické péče u hlásek F a V byl totožný s postupem, již uvedeným u předchozího dítěte, nebudu ho tedy zde opakovaně uvádět. Navazující bylo vyvozování hlásky **C**.

Nácvik hlásky C

Kde informace pro matku zněla takto: Zlehka dáme zuby k sobě, usmějeme se a jazykem se lehce dotýkáme dolních zubů. Jazykem děláme můstek.

1. Slova s koncovou souhláskou C.

Pec, věc, klec, moc, noc, konec, lívanec, límec, vůbec, nic, víc.

2. Slova začínající C.

Cop, co, cena, cinká, celý, cení, cibule, cín, couvá, cape, cepín, ceník.

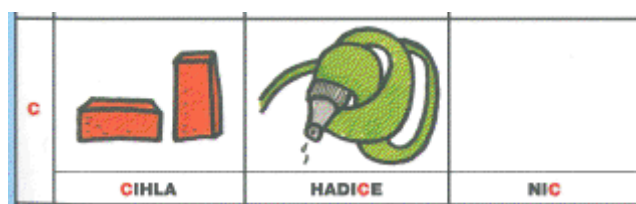
3. Slova s C uprostřed.

Lavice, opice, micka, v peci, chci, chce, více, kácí, líce.

4. Slovní spojení.

Co je hadice? Micka couvá. Věc cinká. Celá cibule. Lívanec není. Konec noci. Moc copů. Pec v peci. Cena lavice. Chci límec. Opice v kleci.

Obr. 7 Slova s hláskou C

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Nácvik hlásky S

Zde byla použita dentální niť, na které se udělal uzlík a vložil se mezi zoubky. (Děti nemají zuby úplně těsně u sebe, takže to není žádný problém.) Dítě pak jazykem přidržuje uzlík a syčí jako had: ssss.

1. Slova s koncovou souhláskou S.

Puls, plus, vlas, hlas, vkus, ples, klas, kos, nos, pes, pás, nadpis.

2. Slova začínající S.

Sedí, sova, sama, Standa, spot, sval, sluch, svah, sen, stoh, sůva, systém, sehnat, seskok.

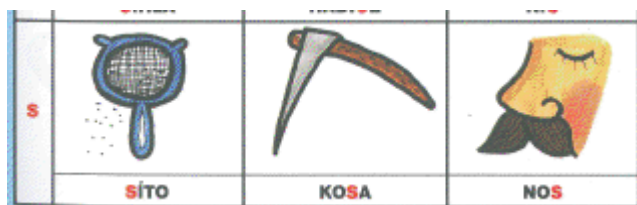
3. Slova s hláskou S uprostřed.

Husa, nosí, bosí, laso, hlasy, pusa, basa, nesmí, maska, kousek, kosmos, postel.

4. Slovní spojení.

Sova sedí na pasece. Standa je silný. Husy jsou na návsi. Mísa s masem. U stolu sedíme. Psát dopis. Spát v posteli. Sníh na svahu. Lusky dáme do mísy. Sandál si sundá. Skutek utek. Svátek slaví Standa. Posel poslal dopis.

Obr. 8 Slova s hláskou S

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Nácvik hlásky Z

Zuby opět lehce k sobě, úsměv a jazykem se dotýkáme dolních zubů. Ruku můžeme dát na hrtan, abychom cítili vibrace, a bzučíme jako moucha: zzzzz.

1. Slova s koncovou souhláskou Z.

Vůz, povoz, zákaz, mnoho váz, jez, sněž, mez, vývoz.

2. Slova začínající Z.

Závod, zápas, zima, zvonek, zmatek, zbytek, zívá, zlobí, získává, zimník, zedník, záznam, známka.

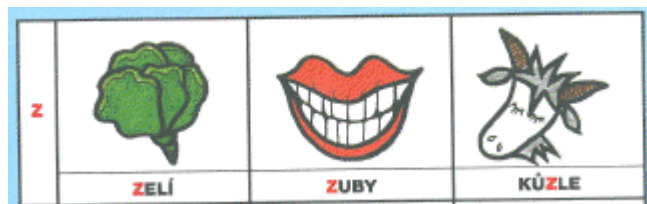
3. Slova s hláskou Z uprostřed.

Nákaza, vzadu, blaze, blůza, vleze, hlíza, jezdí, nájezd, zájezd.

4. Slovní spojení.

Honza jezdí pozdě. Zdena zvoní na zvonek. Zoubek zabořel. Zlatý povoz. V zimě to zebe. Jezevec zalezl.

Obr. 9 Slova s hláskou Z

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Nácvik hlásky Č

Zuby stiskneme k sobě a rty našpulíme, jako když chceme dát pusu. Jazykem se dotkneme za horní dásní. Pomoci můžeme lžičkou nebo sondičkou. Šeptem voláme na kočičku: *či či či*.

1. Slova s koncovou souhláskou Č.

Míč, kolotoč, pláč, tyč, klíč, hlídač, chladič.

2. Slova začínající Č.

Čepice, čmelák, člun, čistí, často, čím, čajíček, čas, čalamáda, čolek.

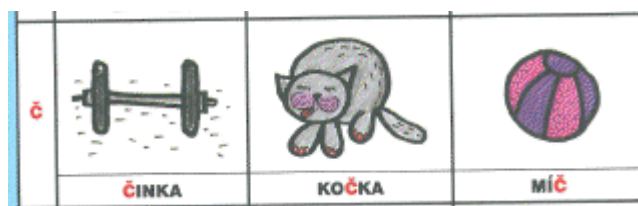
3. Slova s hláskou Č uprostřed.

Valčík, flíček, míček, sýček, tančit, začít, načít, učesat.

4. Slovní spojení.

Tančili valčík. Učesaná kočka. Babička peče koláče. Kolotoč se točí. Čeněk cvičí s míčem. Flíček od čokolády. Vnouček je klouček.

Obr. 10 Slova s hláskou Č

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Nácvik hlásky Š

Jazyk se schová za stisknuté zuby, rty jsou našpulené, jako když chceme dát někomu pusu a říkáme ššš. Pokud to nejde, rozcvičí se nejprve sss-sss → pss-pss → ššš-ššš-ššš → pššš-pššš → kšá-kšá.

1. Slova s koncovou souhláskou Š.

Pleš, plyš, máš, dáš, váš, Bohouš, Miloš, guláš, podáš, taháš.

2. Slova začínající Š.

Šašek, šnek, špek, sněm, štek, štěp, Švejk, šoupák, šaman, šije.

3. Slova s hláskou Š uprostřed.

Stašek, košík, kašel, fešák, višně, tiše, píše, naše, Máša, Míša, vyšije.

4. Slovní spojení.

Vašek píše Máše. Míša vyšije. Fešák Stašek. Košík višni. Váš šašek.

Obr. 11 Slova s hláskou Š

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Nácvik hlásky Ž

Rty jako na pusinku, zuby lehce k sobě, jazyk se lehce dotkne za horními zuby a bzučí se jako čmeláci: žžž žžž. Pokud to nejde, zkouší se, nejprve mouchu: zzz zzz.

1. Slova s koncovou souhláskou Ž.

Montáž, stopáž, běž, věž, manéž, uvaž, zavaž.

2. Slova začínající Ž.

Župan, žvýkačka, žoužel, žumpa, žena, železo, želva, žene, žije.

3. Slova s hláskou Ž uprostřed.

Úžas, knížka, vyjíždka, zajíždka, objíždka, leží, běží, káže, tíže, ježek.

4. Slovní spojení.

Župan leží. Želva žasne. Ježek běží. Úžasná knížka. Žena káže. Manéž žije. Železná věž.

Obr. 12 Slova s hláskou Ž

Zdroj: KLENKOVÁ, Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte, 2002

Nácvik hlásky R

Hlásky R se vyvozuje pomocí, dobře zvládnuté hlásky D. Hlásky D se vyslovuje velmi jemně, tiše, bez důrazu – místo hlásky R.

Jede traktůrek: t-t-t-t-t
Jede traktor: d-d-d-d-d
Jedou za sebou: td-td-td-td-td
Traktor s přívěsem: pd-pd-pd-pd-pd

Vaňátková (1995, s. 6) uvádí tuto básničku na procvičení hlásky R.

Básničky k obrázku – **TD**:

Trubač

Trubač troubí, vytrubuje,
trubka se mu blýská,
trubač troubí tram tadata,
trubka pěkně výská.

Strnad

Strnad volá: trnky, trnky,
na stráni jsou trpké trnky
kdo má trpké trnky rád,
ať si je jde natrhat.

Obr. 13 Obrázek k básničce s hláskou R

Zdroj: VAŇÁTKOVÁ, A., MALÁ, R., MLADÁ, P., Nebojme se hlásky R, 1995

7.8.4 Projev v mateřské škole při běžných aktivitách

V kolektivu dětí mateřské školy je spíše stydlivá, bezkonfliktní. Nemá žádné problémy při hrách s ostatními dětmi.

Úkol zněl: „Nakresli sebe a svého kamaráda.“ Vlevo nakreslila sebe a vpravo svého kamaráda.

Obr. 14 Tereza – kresba postavy

7.8.5 Hodnocení

Komunikace s dítětem je dobrá, ale je třeba důsledně dbát na správný přístup k dítěti. Dítě je velmi citlivé a špatně snáší svá pochybení. Obtížně přijímá kritiku, z tohoto důvodu je obzvláště u tohoto dítěte důležité správné načasování, naladění a povzbuzování při nácviu hlásek.

Dítě se velmi snaží dobře zvládnout vše, co dostane za úkol. Obrázky má vždy vybarvené a básničky umí zpaměti. Ze začátku bylo obtížné dostat se až k ní, ale vhodným vysvětlením situace a nepřepínáním sil dítěte, lze vést logopedické cvičení bez obtíží. Důležitý je pro ni úspěch a chvála. Dle mého názoru logopedka ne zcela vždy odhadne míru výtek a dítě je pak psychicky rozladěno a špatně se mu pracuje. Následně je těžké obnovit dobrou komunikaci.

7.9 Celkové hodnocení a porovnání sledovaných dětí

Eliška V. a Tereza M. měly na začátku logopedické péče srovnatelné nedostatky ve foneticko-fonologické (zvukové) rovině. Rozdíly mezi nimi na konci února jsou značné. Zatímco jedno dítě fixuje sykavky a vyvozuje se R, druhé dítě se nedostalo dále než k fixování hlásky V. Pravděpodobně by to mohla být také příčina psychické rozladěnosti u dítěte, které nedělá pokroky v nácviku správné řeči.

Rozdíl v přístupu k logopedické péči a odstranění špatné výslovnosti je dobře vidět také na materiálech poskytnutých logopedkou rodičům pro dítě. Tyto materiály rodiče vždy nosí na každé logopedické sezení. Zatímco obrázky s příslušnými slovy vhodnými pro nácvik, má jedno dítě vybarvené a dobře je zná, druhé dítě o ně nejeví vůbec zájem.

U Davida bych doporučila trénování trpělivosti a soustředění, mohlo by to mít kladný vliv na jeho překotnou řeč.

U Elišky zcela chybí motivace, doporučila bych celkovou změnu přístupu rodiny k dítěti.

„Dítě se naučí z výslovnosti pouze tolik, kolik samo chce. Pak ovšem motivační úsilí se má zaměřit na to, aby dítě chtělo co nejvíc.“
(Sovák, 1978, s. 107)

Tereza by potřebovala hlavně posílit psychickou odolnost vůči neúspěchu, pokud půjde do školy takto, bude mít velké obtíže.

Při sledování pokroků v řeči dětí bylo potvrzeno, že soustavná logopedická péče má většinou kladný vliv na vývoj komunikace, neplatí to však ve sto procentech. Tempo a rozsah pokroků při nácviku jednotlivých hlásek je specifické pro každé jednotlivé dítě, které je bezvýhradně nutné respektovat. Nelze tedy hypotézu jednoznačně potvrdit.

ZÁVĚR

Úroveň komunikace sledovaných dětí je velmi odlišná. Polovina z náhodně vybraného souboru vyžaduje trvalou logopedickou péči, která je popsána v praktické části. Hlavním problémem je foneticko-fonologická jazyková rovina. Četná dyslálie komplikuje komunikaci také především dětem mezi sebou navzájem a mohou tak vzniknout i konflikty z důvodu nepochopení jeden druhému. Děti samotné snáší chybnou výslovnost, svou nebo ostatních, různě. V krajním případě může při hře dojít až k vyčlenění ze skupiny.

Výchova dětí jako taková je specificky vyhraněná činnost, které je třeba si vážit a ke které se musí přistupovat s maximální zodpovědností. Je potřeba porozumět vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným. Kde vychovatelem může být dítě a vychovávaným dospělý, jelikož role nejsou neměnné.

Aby dítě bylo schopno správně a věcně komunikovat, musí mít dostatečně rozvinutou aktivní i pasivní slovní zásobu, na které učitelky mateřské školy pracují ve všech aktivitách v průběhu celého dne. Důležitou roli zde má sociální prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, jelikož děti se učí především napodobou.

Bylo by dobré, pokud by si rodiče dostatečně uvědomovali, že vývoj řeči je v předškolním období věku dítěte ovlivněn právě také jimi. Vhodná by mohla být např. přednáška pro rodiče o důležitosti správného vývoje řeči dítěte s důrazem na souvislosti s navazující školní docházkou a případné komplikace při učení, pokud není řeč dostatečně dobře dítětem zvládnuta již na začátku prvního školního roku, který je i tak dost náročný.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ:

1. BERANOVÁ, Z., *Učíme se správně mluvit* – Grada, Praha 2002, ISBN 80-247-0257-2
2. BEZDĚKOVÁ, J., *Učíme naše dítě mluvit* – TeMi CZ, Velké Bílovice 2008, ISBN 978-80-87156-02-5
3. BRUCEROVÁ, T., *Předškolní výchova* – Portál, Praha 1996, ISBN 80-7178-068-5
4. DOLEJŠÍ, P. *Jak se naučit správně vyslovovat* – Pavel Dolejš-nakladatelství a vydavatelství, Humpolec, 2003 ISBN 80-86480-23-2
5. DVOŘÁK, J., *Slovní patlavost* – nakladatelství Logopedické centrum, Žďár nad Sázavou 1999, ISBN 80-902536-0-1
6. FIALOVÁ, I., a kolektiv, *Rozumíš mi?* – BLUG, Praha, ISBN 80-85635-81
7. KÁBELE, F., PÁVKOVÁ, B., *Obrázková škola řeči* – Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1988, 14-700-88
8. KLENKOVÁ, J., *Diagnostika předškoláka – správný vývoj řeči dítěte* – MC nakladatelství, Brno 2002, ISBN není uvedeno
9. KLENKOVÁ, J., *Logopedie*, Praha: Grada 2006 (dotisk 4., 2010), ISBN 978-80-247-1110-2
10. KOLÁŘ, M., *Skrytý svět šikapanování ve školách* – Portál, Praha 1997, ISBN 80-7178-409-5
11. KRČMOVÁ, M., *Metodika jazykové výchovy v předškolním věku* – SPN, Praha 1987, č. 45-00-39/1
12. KUTÁLKOVÁ, D., *Průvodce vývojem dětské řeči* – Galén 2009, ISBN 978-80-7262-598-7
13. KUTÁLKOVÁ, D., *Logopedická prevence* – Portál 1996, ISBN 80-7178-115-0
14. KUTÁLKOVÁ, D., *Vývoj dětské řeči – krok za krokem* – Grada 2010, ISBN 978-80-247-3080-6
15. MATĚJČEK, Z., *Po dobrém, nebo po zlém* – Portál 2007, ISBN 978-80-7367-270-6

16. PRŮCHA, J., *Dětská řeč a komunikace – poznatky vývojové psycholingvistiky* – Grada 2011, ISBN 978-80-247-3181-0
17. SOVÁK, M. *Biologické základy učení* - Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1985 v Praze č. 0-72-20/1
18. SOVÁK, M. *Logopedie předškolního věku* - Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1986 v Praze č. 0-72-19/2
19. SOVÁK, M. *Výchova koktavého dítěte doma i ve škole* – Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1988 v Praze č. 0-73-15/1
20. SOVÁK, M., *Uvedení do logopedie*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. č. 06-40-11-I./1; 14-530-78
21. ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I. a kol., *Klinická logopedie* – Grada, Praha 2003, ISBN 80-7178-546-6
22. VAŇÁTKOVÁ, A., MALÁ, R., MLADÁ, P., *Nebojme se hlásky R* – Logopedické oddělení Pedagogicko-psychologické poradny v Nymburce 1995, ISBN 80-901547-1-9

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ:

1. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. 1. vydání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48 s. [cit. 2011-11-13]. ISBN 80-87000-00-5. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf>.
2. *Bílá kniha - národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Vydání [online]. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání – nakladatelství Tauris, 2002, Aktualizace: 2007. 90 s. [cit. 2012-02-21]. ISBN 80-211-0372-8
Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>>.
3. *UČEBNÍ TEXTY pro účastníky projektu „Další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti podpory komunikativních kompetencí žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.“ (Projekt CZ.1.07/1.3.00/08.0171 „Rozmluva“)* Vydání [online]. Zpracoval autorský kolektiv Výzkumného centra integrace zdravotně postižených – sekce vzdělávání, 162 s. [cit. 2012-02-21] Dostupné z WWW:<http://www.vcizp.cz/doc/2010/Uc_text_Rozmluva.pdf>.

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 Rozsah slovní zásoby.....	27
Tab. 2 Stádia raného řečového a komunikačního vývoje dítěte	31
Tab. 3 Přehled pozorovaných dětí s doplňujícími údaji.....	41

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 Eliška K. – kresba postavy.....	44
Obr. 2 Adéla – kresba postavy	47
Obr. 3 David – kresba postavy	53
Obr. 4 Používání předložek	55
Obr. 5 Slova s hláskou F	56
Obr. 6 Slova s hláskou V	57
Obr. 7 Slova s hláskou C	60
Obr. 8 Slova s hláskou S	61
Obr. 9 Slova s hláskou Z	62
Obr. 10 Slova s hláskou Č	62
Obr. 11 Slova s hláskou Š	63
Obr. 12 Slova s hláskou Ž	63
Obr. 13 Obrázek k básničce s hláskou R.....	64
Obr. 14 Tereza – kresba postavy.....	65

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 Opožděný vývoj řeči.....	22
Graf č. 2 Omezený vývoj řeči.....	23
Graf č. 3 Přerušovaný vývoj řeči.....	23
Graf č. 4 Scestný vývoj řeči	24

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Stručný přehled důležitých změn ve vývoji do jednoho roku dítěte.....	I
Příloha B – Přehled cvičení pro jazyk	II
Příloha C – Přehled cvičení pro rty	IV
Příloha D – Kocour.....	V
Příloha E – Vývoj řeči.....	VI
Příloha F – Rozdělení českých souhlásek	IX

PŘÍLOHY

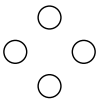
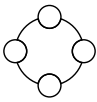

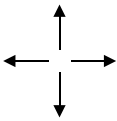

Příloha A – Stručný přehled důležitých změn ve vývoji do jednoho roku dítěte

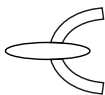
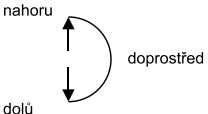

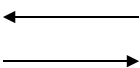

ŘEČOVÝ VÝVOJ (časové dělení je orientační, fáze se prolínají)

1. Měsíc
 - Začátek předřečového období
 - Reflexní křik – „á“
 - Kojení – základ komunikace mezi matkou a dítětem, stimulace svalů úst (význam pro artikulaci)
2. Měsíc
 - Křikem vyjadřuje libost či nelibost, směje se, umí „přivolat“ pomoc, začíná broukat
3. Měsíc
 - Broukání běžně v repertoáru, vokalizuje, napodobuje melodie zvuků, vyskytují se zvučky
4. Měsíc
 - Pudové žvatlání, nahodilé spojování souhlásek a samohlásek
 - „vede“ takto dialog, napodobuje
 - Broukání je melodické, jako by si zpívalo, napodobuje melodii řeči
5. Měsíc
 - Reaguje na opakování říkanek, chytá se rytmu
 - Sleduje mluvidla
 - Zaujme ho výrazná intonace a mimika
6. Měsíc
 - Žvatlání napodobivé – zdvojování slabik, napodobuje intonaci, rytmus
 - Rozvíjí se pasivní slovní zásoba
7. Měsíc
 - Vyslovuje slabiky
 - Reaguje na intonaci mluvíčího (ne na slova, ale na melodii, gesta, mimiku)
8. Měsíc
 - Opakuje slabiky
 - Účastní se aktivně her typu „paci, paci“
9. Měsíc
 - Zdvojuje slabiky
 - Začíná období rozumění řeči
 - Reakce na „ne“ a „tytyty“
10. Měsíc
 - Mohou se začít objevovat první slova (jednoslabičná)
 - Rozvíjí se pasivní slovní zásoba
 - Zpřesňuje se artikulace slabik
11. Měsíc
 - Rozumí významu řeči v kontextu, stále je pro porozumění důležitá mimika, intonace, gesta
 - Slabika = smysluplné slovo
12. Měsíc
 - Rozumí a reaguje na řeč, sleduje mluvíčího
 - Napodobuje řeč
 - Opakuje činnost, slovo, když je zdrojem smíchu

Zdroj: Bezděková, 2008, s. 8, 9

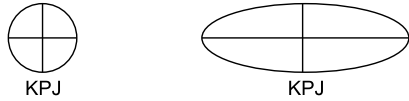

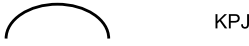
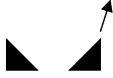

Příloha B – Přehled cvičení pro jazyk

1.		Široce otevřená ústa a špičkou jazyka se lehce dotknout kousací plochy každého zubu.
2.		Zavřít ústa a jazykem tlačít v předsíni dutiny ústní směrem dolů a pak směrem nahoru (opička). Podobně tlačít jazyk do stran (bonbón). Cvičíme v libovolném pořadí.
3.		Viz. cv. 2. Jazyk s lehkým tlakem krouží při zavřených ústech přes zuby. Pozor! Nepohybovat jazykem do trojúhelníku.
4.		Široce otevřená ústa a pomalu kroužit jazykem po vnější straně zubů. Až k poslednímu zubu. Rty jsou během cvičení odtáhnuté od horní čelisti (pomalý váleček, šnek)
5.		Široce otevřená ústa a špičkou jazyk uklobat směry: nahoru směrem k nosu (dolní čelist nesmí pomáhat), vodorovně směrem k uším a dolů směrem k bradě špičkou jazyka na kůži.
6.		Viz. cv. 5. Jazyk střídá polohu nahoru a dolů.
7.		Špičkou jazyka se jednotlivě dotýkat střídavě horních a dolních zubů po obou zubních obloucích (počítání zubů, cik-cak)
8.		Vysunout jazyk v pravém úhlu proti špachtli a tlačít proti ní, pracovat s izometrickým tlakem.
9.		Položit špachtli přes střední část jazyka (jazyk je rovně vysunut z dutiny ústní) a tlačít jazykem proti špachtli.
10.		1. Široce otevřená ústa. 2. Jazyk rovně vysunout. 3. Špachtli přiložit v pravém úhlu k jedné straně jazyka. Špička jazyka směřuje stále rovně dopředu.
11.		Špachtli položit na dolní řezáky. Vysokým obloukem položit jazyk hodně dopředu na špachtli. Nejdříve zkusíme jazyk udržet v klidu na špachtli.

12.		Jazyk leží v klidu na spodině dutiny ústní za dolními řezáky. Špachtli položíme asi 2 cm přes okraj jazyka. Tlak vyvíjíme na přední a střední část jazyka.
13.		Široce otevřená ústa a jazyk vysunout nahoru k nosu. Představte si, že je váš jazyk obrovský štětec, který ve velké místnosti maluje půlkruh odshora až dolu k podlaze a zpět.
14.		Použijeme znovu představu obrovského štětce (viz. cv. 13.), ale tentokrát malujeme zprava doleva a zpět.
15.		Rovně a pomalu vsouvat jazyk dopředu a zpět do dutiny ústní, přičemž špička jazyka nesmí ukazovat směrem dozadu. Šnek leze do domu a šnek leze z domu.
16.		S jazykem hodně vtáhnutým do dutiny ústní vyslovovat hlásky: t/d=g/k, n=k, l=j, s=ch, n=ng.
17.		Střídat široký a úzký tvar jazyka.

Zdroj: Dr. Vaňátková

Příloha C – Přehled cvičení pro rty

1.		Zubní oblouky jsou sevřené, rozevřené rty formovat do kruhu a pak roztahovat do široka rozevřené rty, klidová poloha jazyk
2.		Stejně jako předchozí cvičení, ale se zavřenými rty, klidová poloha jazyka.
3.		Cvičení horního rtu! Formovat rty do kruhu (zuby jsou sevřeny) a střídavě otevírat a zavírat (kapřík), klidová poloha jazyka.
4.		Přetáhnout rty přes zuby a takto mluvit (bezzubý dědeček).
5.		Rty jsou po vystředění pozice při našpulení sevřeny, klidová poloha jazyka.
6.		Skousnout zuby a stahovat ústní koutky směrem dolů, klidová poloha jazyka.
7.		Skousnout zuby a vytahovat ústní koutky jednotlivě směrem k očím, klidová poloha jazyka.
8.		Horním rtem „drhnout“ horní rty zuby nahoru a dolů, klidová poloha jazyka.
9.		Horním rtem „leštit“ horní rty pohybem do kruhu, klidová poloha jazyka.
10.		Skousnout zuby a pohybovat rty vlevo a vpravo (čára), klidová poloha jazyka, popř. skousnout mezi zuby gumový kroužek, aby čelisti zůstaly sevřené. Klidová poloha jazyka.
11.		Rty malují trojúhelník nebo kruh, klidová poloha jazyka.
12.	klaun	Se sevřenými rty a čelistmi dělá grimasy, Klidová poloha jazyka

Zdroj: Dr. Vaňátková

Příloha D – Kocour

		
☐	☐ ☐	☐ ☐ ☐
		
☐	☐ ☐	☐ ☐ ☐
		
☐	☐ ☐	☐ ☐ ☐
		
☐	☐ ☐	☐ ☐ ☐
		
☐	☐ ☐	☐ ☐ ☐
		
☐	☐ ☐	☐ ☐ ☐

Zdroj: Dr. Vaňátková

Příloha E – Vývoj řeči

Od narození do jednoho roku věku – užívání hlasu a první tvoření hlásek

- Reflexní tvorba zvuků – produkuje *k, l, g, h* a některé samohlásky.
- Žvatláni a smích.
- Začátek broukání.
- Vokalizace jako výraz potěšení a rozladění.
- Přestává vokalizovat, vstoupí-li dospělý.
- Brouká si samo pro sebe i pro ostatní, je-li k tomu vedeno.
- Užívá vokální výraz dychtivosti.
- Používá *m, n, t, b, p, z* v slabikách při žvatláni.
- Hra s hlasem: brouká melodicky, jako by zpívalo.
- Napodobování řečových vzorců jiných osob.
- Vokalizuje při hře a při dívání do zrcadla.
- Používá všechny samohlásky a souhlásky při vokální hře.
- První slova se mohou objevit ve věku 10-18 měsíců.
- Aktivně hledá zdroj zvuku.
- Použije úsměv jako reakci na řeč.
- Reaguje na vlastní jméno.
- Hlasitě se projevuje při odejmutí předmětů.
- Poznává ostatní osoby.
- Hledá pohledem členy rodiny, když se vysloví jejich jména.
- Rozumí slovu *ne*.
- Často pláče, když rodiče odcházejí.
- Křičí, aby upoutalo pozornost – poslouchá – znovu křičí.
- Gesta převažují – dělá na pokyn *paci paci*, jak dělají hodiny, vrtí hlavou jako výraz *ne*.
- Snaží se o pojmenování, spatří-li známou osobu nebo předmět, který chce.
- Dokáže pojmenovat nebo hledat předměty, které nevidí, někdy to je první skutečné slovo.
- Gestikuluje nebo vokalizuje, aby vyjádřilo přání nebo potřebu.
- Mění chování podle emočních reakcí jiných osob.
- Opakuje činnost, která vzbudila smích.

Jeden až dva roky

- Napodobuje intonace vět, které slyší.
- Hraje si se slovy, často opakuje oblíbená slova.
- Užívá velké množství samohlásek a souhlásek při žvatláni a breptání.
- Vynechává koncové a některé počáteční souhlásky.
- Řečový projev je málo srozumitelný s výjimkou několika slov.
- Klade otázky prostřednictvím stoupavé intonace na konci vět.
- S přiblížováním druhého roku se zlepšuje srozumitelnost.
- Poslouchá jednoduché příkazy.
- Ukazuje na známé předměty a snaží se je pojmenovat.
- Ukazuje na předměty, které si přeje mít.
- Na pokyn ukazuje na několik částí těla.
- Používá 3-20 slov.
- Vlastní vokalizaci provází gesty.
- Všechno pryč (*negace*).
- Odpovídá na otázky: Co je to?
- Opakuje slova

Kolem věku dvou let

- Rozumí asi 300 slovům.
- Poslouchá opakovaně jednoduché příběhy a pohádky.
- Odpovídá na otázky ano/ne.
- Používá asi 50 srozumitelných slov.
- Jmenuje známé předměty.
- Jmenuje zvířata a umí napodobit jejich hlasy (bů, pipi, haf).
- Říká vlastní jméno – odkazuje na sebe a užije své jméno.
- Verbalizuje ne.
- Kombinuje dvě slova do vět.
- Objevují se slovesa a přídavná jména.
- Začíná rozumět pojmům nahoře, dole, vpředu, vzadu.
- Poslouchá pokyny s použitím prostorových pojmů v, na.
- Umí vyjádřit vlastnictví: Táta má auto.
- Asi 30% výroků jsou slovesa.
- Kombinuje dvě slova: podstatné jméno + sloveso, podstatné jméno + přídavné jméno.

Věk dva až tři roky

- Řeč je ze 70 % srozumitelná.
- Rozumí 500 slovům.
- Provádí dva příkazy, kterou jsou ve vzájemném vztahu.
- Rozvíjí pojmy, jeden, všechno.
- Používá asi 200 srozumitelných slov.
- Odpovídá na otázky Kde? a Kdo?
- Odpovídá na otázky co dítě nebo někdo jiný dělá.

Kolem věku tří let

- Rozumí asi 900 slovům.
- Naslouchá příběhům asi 15 minut.
- Zná předložky v, na, pod.
- Zná velký a malý a několik málo dalších protikladů.
- Používá asi 500 srozumitelných slov.
- Odpovídá na otázky Kdo co dělá?: co plave – ryba, žába, loď ...
- Odpovídá na jednoduché otázky Kdo? Kde? Kolik? Jaká barva? a příležitostně Proč?
- Klade prosté otázky.
- Užívá víc sloves v přítomném čase.
- Užívá množné číslo.
- Začíná používat minulý čas.
- Pamatuje si často užívané obraty a užívá je.
- Používá je + přídavné jméno (míč je modrý)
- Používá zájmena já, můj, ty.
- Objevuje se on, ona, ono.
- Začíná užívat příslovce tady, tam ...
- Používá příkazy.

Tři až čtyři roky

- Dítě zvládlo b, p, m, v, h.
- Dítě používá často a správně l, š, j.
- Dítě používá k, g, t, d, n, s, r, avšak ještě je někdy plně neovládá.
- Řeč se stává srozumitelnou.
- Dítě rozumí 1200 slovům
- Reaguje na příkazy zahrnující dvě akce nebo dva předměty.
- Používá asi 800 slov.
- Začíná pokládat otázky.
- Doplňuje poslední slovo věty, např. Králík jí mrkev.

Konec věku čtyř let

- Rozumí 1500 – 2000 slovům.
- Rozpoznává velké množství barev.
- Používá 800 – 1500 slov.
- Vyjadřuje jednoduché analogie.
- Odpovídá na otázky Kolik? Jak dlouho? (ne vždy správně)
- Vypráví příběhy a mísí přítom skutečné a nesmyslné události.
- Vede dlouhé konverzace.
- Odpovídá na otázky Co kdyby...
- Ptá se Jak?, někdy klade otázky Proč? a Kdy?
- Běžně používá první osobu jednotného čísla (já mám).
- Používá třetí osobu jednotného čísla.
- Používá přítomný čas.
- Používá mnoho zkomolenin.
- Používá zájmena – on, ona, já, ty, mne, můj.
- Objevují se zvrtná zájmena.
- Často používá já sám.
- Objevuje se minulý čas – byl, byli.

Zdroj: ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I. a kol., *Klinická logopedie* – 2003, s. 599

Příloha F – Rozdělení českých souhlásek

Podle způsobu tvoření		Podle místa tvoření														Podle sluchového dojmu
		retoretné		retozubné		dásňové				tvrdopatrové		měkkopatrové		hrtanové		
						přední		zadní								
		N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	Z	
závěrové	ústní	p	b			t	d			ť	d'	k	g			výbuchové
	nosní		m				n				ň					
polozávěrové						c										
úžinové	středové			f	v	s	z	š	ž		j	ch		h		třené
	bokové						l									
	kmitavé						ř									
podle tzv. tvrdosti		tvrdé						měkké		tvrdé						
podle druhu artikulačního orgánu		retné				jazyčné						hlasivkové				

n – souhláska neznělá, **z** – souhláska znělá.

Hláska r patří k II. Artikulačnímu okrsku, je alveolární, úžinová, kmitná, nepárová a znělá.

Hláska ř je hláska II. Artikulačního okrsku, alveolární, úžinová, kmitná, nepárová. Po znělých hláskách a na začátku slov je znělá, po neznělých, uprostřed slova a na konci je neznělá (**znělá** – dřevo, říká; **neznělá** – vaře, vař, třída).

Zdroj: ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I. a kol., *Klinická logopedie* – 2003, s. 344

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jana Zábranská

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: kombinované

Název práce: Ontogenetický vývoj řeči a komunikace

Rok: 2012

Počet stran bez příloh: 72

Celkový počet stran příloh: 9

Počet titulů české literatury a pramenů: 22

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: Mgr. Hana Fleischmannová